

TÜRK'ÜN ATEŞLE İMTİHANI: İSTİKLÂL SAVAŞI HATIRALARI HALİDE EDİB ADIVAR

Özet

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul'da yaşamak Türkler için her geçen gün daha da zorlaşır. 16 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi üzerine Halide Edib miting meydanlarında halka konuşmalar yapmaya başlar. İşgal kuvvetlerinin baskılarını artırmaları sonucunda eşi Adnan Adıvar ile birlikte milli mücadeleye destek vermek için Anadolu'ya kaçarlar. Zorlu bir yolculuğun ardından Ankara'ya varırlar. Halide Edib burada gerekli yazışmaları ve tercümeleri yaparak orduya destek olur, gerektiğinde Kızılay'ın yardımlarını cepheye ulaştırır, köylülere destek olmak için Ankara'daki kadınları örgütler, askeri hastanede hastabakıcılık yapar, kendi isteği üzerine batıdaki cephede görevlendirilir. Cephedeyken askeri raporların tutulmasına yardımcı olur. Tekrar ele geçirilen bölgelerde bir ekiple birlikte savaşın insanların üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere köy köy gezerek incelemelerde bulunur. Ankara hükümetinin kuruluş aşamalarına bizzat tanıklık eder ve İstanbul hükümeti tarafından idama mahkûm edilen isimlerden biri olur. Ancak milli mücadelenin başarılı olması sonucunda 29 Eylül 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Adnan Adıvar'ın Ankara hükümetini İstanbul'daki yabancılara karşı temsil etmekle görevlendirilmesi üzerine İstanbul'a onbaşı olarak geri döner.

Kişiler

Adnan Adıvar	Hekim, siyasetçi, yazar ve tarihçi
Albay Arif	Asker ve devlet adamı
Albay İsmet	Asker
Alif Fuad Paşa	Asker ve devlet adamı
Ferid Paşa	Diplomat ve devlet adamı
Hamdullah Suphi	Yazar, öğretmen, siyasetçi
Hüsrev Gerede	Asker, siyasetçi ve diplomat
İzzet Paşa	Asker ve devlet adamı
Kâzım Karabekir Paşa	Asker ve devlet adamı
Kara Vasıf Bey	Asker ve devlet adamı
Kemaleddin Sami Paşa	Asker ve devlet adamı
Mehmet Nâzım	Asker
Mehmet Rıza Bey	Milletvekili
Mustafa Kemal Paşa	Asker, devlet adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci cumhurbaşkanı
Nureddin Paşa	Asker
Rauf Orbay	Asker ve devlet adamı
Refet Paşa	Asker ve devlet adamı
Refik Saydam	Hekim ve siyasetçi

Ruşen Eşref	Yazar, gazeteci ve siyasetçi
Said Molla	Devlet adamı ve Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucu genel başkanı
Somerset Arthur Gough-Calthorpe	Akdeniz'deki İngiliz filo amirali
Süleyman Nazif Bey	Şair, yazar ve bürokrat
Tevfik Paşa	Son Osmanlı sadrazamı
Yunus Nadi	Gazeteci ve siyasetçi
Yusuf Akçura	Yazar ve siyasetçi

Olaylar

Mütareke

Sadrazam İzzet Paşa ile Deniz Kuvvetleri Komutanı Rauf Bey 30 Ekim 1918'de Amiral Calthorpe ile Mondros Mütarekesi'ni imzalar. Devamında müttefik kuvvetlerin İstanbul'a yerleşmesiyle evler sahiplerinden zorla alınır, Türkler sürekli keyfi olarak tutuklanır, bazen de müttefik merkezlerinde işkenceye tabi tutulur. Bu süreçte azınlıkların müttefik kuvvetlerine tercümanlık yapması onlara karşı düşmanlık uyandırır.

Basın müttefik kuvvetlerin sansürü altında olduğu için yaşanan feci olaylar çok az aktarılır ve bu yüzden de abartılı söylentiler ortaya çıkar. Örneğin, Senegalli askerlerin Türk kadınlarını sokaklarda ısırıkları ve Türk çocuklarını kesip yedikleri kulaktan kulağa yayılan söylentilerdendir.

Kolonel Heatcote Smythe

İngiliz Genel Karargâhı'nın en güçlü ismi olan Kolonel Smythe bir gün İstanbul'daki cezaevlerini dolaşır. Siyasi suçlular daima idama mahkum edildiği için tutukluların çoğu adam öldürme gibi suçlardan ceza alanlardır. Kolonel azınlıklara mensup tüm suçluları o gün serbest bırakır. Serbest kalanlar arasında kendi ailesinden iki kişiyi öldüren bir Ermeni olduğu gibi Tokatlıyan Oteli'nin önünde Hayri Paşa'nın oğlunu öldüren bir Rum da vardır.

Vapurda ve Tramvayda

Bir gün vapurdayken biletçi sarı elbiseli bir kadına biletinin ikinci mevkide olduğunu söyleyip onu ikinci mevkkiye geçmeye davet eder. Fakat kadın İngilizlerle Fransızların himayesinde olduğunu haykırarak biletçiye sataşır ve suratına tükürmeye kalkışır. O yumruklarını biletçinin kafasına indirirken biletçi onu zorla dışarı çıkarır. Bir süre sonra bir polis ve müfettişle geri döner ve insanlardan biletçinin kendisini dövdüğünü söylemelerini ister. Herkes onun biletçiyi dövdüğünü söyleyince müfettiş onu dışarı çıkarır. Ancak kadın geri gelir ve Rumca küfürler etmeye başlar. Rumca bilen Giritli bir kadın ona karşılık verince bir ağız dalaşı yaşanır. Halide Edib dışarı çıkarak müfettişi geri çağırır. Bu sefer kadını müfettiş zorla dışarı çıkarır. Kadın çıkarken dine ağır küfürler ettiği için yaşlı bir kadın bayılır. Halide Edib bayılan kadına yardıma gidince kadın oğlunun Fransızların yanında zabıt olduğunu, onların çok nazik insanlar olduklarını anlattığını söyleyerek ağlar.

Halide Edib, bu gibi tartışmalara bir daha tanık olmamak için ikinci mevkide yolculuk etmeye başlar. Burada daha çok çarşafılı işçi kadınlar oturur ancak onlar da ülkenin içinde bulunduğu durumla pek ilgili görünmez. Bir gün Boğaziçi'ndeki İngiliz donanmalarının yanından geçerken Halide Edib'in yüzü düşünce içlerinden biri elini tutarak "Bu da geçer" der.

Bir gün de Eminönü'nde azınlıklardan olduğunu düşündüğü biletçi, sırayı görmezden gelerek Türk kadınlarını itip azınlıkları tramvaya alırken Halide Edib yaşlı bir kadını içeriye çekip ona yerini vermek ister. Biletçi buna öfkelenerek Halide Edib'i iter ve ona küfreder. Tam o sırada erkeklerle kadınların oturduğu bölmeleri ayıran perde kalkar ve bir erkek, biletçiye "O kadına küfretmeyi bırak, yoksa vuracağım!" diye bağırır. Halide Edib bağırın kişiye bakar, eli pantolonun cebinde bir Türk subayı olduğunu görür. Biletçi korkarak susar. Halide Edib tramvaydan dizleri titreyerek iner.

Meclisin Kapanması

İzzet Paşa kabinesi düşüp yerine Tevfik Paşa kabinesi geldiğinde meclisin kapatılması ihtimali konuşulmaya başlanır ve sonunda Tevfik Paşa meclisi kapatır. Bundan önce Mustafa Kemal Paşa meclis binasına giderek milletvekillerine Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu vermemelerini tavsiye etmiş ancak vekiller güvenoyu vermiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa padişahla da konuşmuştur. Meclis kapatılınca paşanın bu konuşmada meclisin kapatılması durumunda ordunun buna destek vereceğini söylediği hakkında rivayetler yayılır.

Doğu

Kazım Karabekir Paşa, İtilâf Devletleri'nin Doğu Anadolu'da Ermenistan kurma ihtimaline karşı halkı silahlandığı için padişah bu hareketlilikten korkarak Mustafa Kemal Paşa'yı müfettiş olarak doğuya gönderir.

Wilson Prensipleri Cemiyeti

Yenilmiş ülkelere umut veren Wilson Prensipleri herkesi o kadar etkiler ki tanınmış yazarlar ve avukatlar tarafından İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulur. Gazete temsilcileri Paris'te bulunan Wilson'a barış ve iktisadi destek sağlaması için bir muhtıra gönderirler. Ancak cemiyet iki ay sonra ortadan kaldırılır.

1919 yılında Erzurum'da Rusların Ermeni Generali Antranik insanları göçe zorlayan katliamlar yapar ancak Amerika sadece Türklerin yaptığı katliamları dikkate aldığı için Doğu Anadolu Amerika'yı tehlikeli bulur. Hatta Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'nde Türk toprakları üstünde gözü olmayan büyük bir devletin iktisadi ve siyasi yardımının gerekliliğinden bahsederken Amerika'yı kastettiği hissedilse de bu ülkenin hangi ülke olduğunu söylemez.

Karakol

Ülkenin çeşitli yerleri İngiliz, Fransız ve İtalyan askerler tarafından işgal edilmişken İstanbul'da birçok cemiyet kurulur. Bunlardan en önemlisi Karakol adlı gizli bir birliktir. Bunun başında Kara Vasıf adlı biri vardır. Halide Edib bu cemiyete gidince Kaymakam Kemaleddin Sami Paşa ile karşılaşır. Kemaleddin Sami Paşa gizlice Anadolu'ya silah göndermektedir. Hemen karşılıklı oturup milli amaçları yazmaya başlarlar.

İzmir'in İşgali

16 Mayıs 1919 sabahında Halide Edib'in kolejdeki hocası Miss Dodd onu arayarak İzmir'in işgal edildiğini haber verir. Halide Edib hemen dostlarını arayarak detayları öğrenir. Yunan ordusu, vali de dahil olmak üzere memurları "Zito Venizelos!" yani "Yaşa Venizelos" diye bağırma zorlamış, karşı çıkanları da dövmüştür.

Halide Edib, tüm bunların İtilâf donanmasının önünde gerçekleşmesini hayret verici bulur ve İngiliz devlet adamı olan Lloyd George'un "Türkleri medenileştireceğiz" diyerek gönderdiği askerlerin medenileştirme işine böyle başladıklarını kinayeli bir biçimde belirtir.

Bu olaydan sonra artık şahıs olarak yaşamayı bırakır ve milli bir cinnetin parçası olduğunu hissetmeye başlar. İşgalden iki gün sonra daha önce verdiği söz gereği Üsküdar'da Kız Kolejinde bir konuşma yapar. Konuşma eğitime dair olduğu için işgalden hiç bahsetmez fakat salonda İngiliz ve Fransız askerler de vardır. Hazırlıksız yaptığı bu konuşmada öğrenimin insanları insanca bir duygu ve davranışa yöneltmediği sürece boşuna olduğunu vurgular.

Mitingler

Türk Ocağı, işgali protesto etmek için miting hazırlığına girişir. Konuşmayı kimin yapacağı konusunda tereddüt yaşanınca bu görevi Halide Edib üstlenir. Fatih Belediyesinin balkonuna çıktığında büyük bir kalabalıkla karşı karşıya kalır. İlk cümlesi "Gece en karanlık ve ebedi görüldüğü zaman gün ışığı en yakındır" olur. Konuşma esnasında İngiliz uçakları üstlerinde dolanırken bir adam "Allah Allah" diyerek üstünü başını yırtmaya başlar. Kalabalık sağa sola dağılır. Ancak sonra tekrar toplanır.

Hukuk Profesörü Selâhaddin Bey, konuşmanın özetini yapar ve padişahın milleti desteklemesini talep etmeyi önerir. Halide Edib iki öğrenciyle birlikte saraya gider ancak padişah hasta olduğu için onları kabul edemeyeceğini ama evlatlarının arzularını dikkate alacağını iletir.

Sonraki cuma günü Haydarpaşa Tıp Fakültesi öğrencileri ve Kadıköylüler Halide Edib'den orda da konuşma yapmasını isterler. Yağmurlu bir gün olmasına rağmen insanlar üç saate yakın onun belediye binasının balkonundan yaptığı konuşmayı dinlerler. Bu aylar Halide Edib'in meydanlarda konuşma yapmasıyla geçer. 6 Haziran 1919'da Sultanahmet'te önünde Wilson'un 12. prensibini temsil eden bir yazının olduğu bir kürsüye çıkar. Bu sefer yaklaşık iki yüz bin kişi toplanmıştır. Bu konuşmadan insanların aklında en çok şu cümle kalır: "Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımızdır."

Konuşmanın sonunda kalabalıktan insanlık ve adalet kurallarına sadık kalma ve hiçbir güce boyun eğmeme konusunda yemin isteyince kalabalık hep bir ağızdan "Yemin ediyoruz" diye haykırır. Sonrasında kalabalıkta bir hareketlenme olur. Halide Edib'in ablasının kızı Feride birden iskarpinlerini çıkararak koşmaya başlar. Halide Edib de koşan kalabalığa karışır. Feride "Teyze, geldi, geldi!" diye haykırır. Halide Edib kimin geldiğini sorunca da "Padişah!" der. O zaman Halide Edib durur ve bir ağaca yaslanarak insanları seyrederek. Ağacın öbür tarafında bir deniz subayı vardır. O gülümseyince Halide Edib ona padişahın nerde olduğunu sorar. Subay, insanların Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'yı görünce padişah zannettiğini söyler. Biraz sonra kalabalıktan "O değil" sesleri yükselir.

Kolonel Smythe ile Karşı Karşıya

Halide Edib eve geldiğinde ablası Mahmure Kolonel Smythe'in onu görmeye geldiğini haber verir. Kolonel gece yarısına doğru tekrar gelir. O geldiğinde Halide Edib'in eşi Adnan telefonda Halide Edib'in tutuklandığını duyan öğrencilere tutuklanmadığını açıklıyordur. Kolonel bir zamanlar Tevfik Fikret'in öğrencisi olduğu için önce Türkçe konuşmaya başlar fakat sonra İngilizceye döner. Halide Edib'in padişaha seçimlerin tekrarlanması ve meclisi tekrar açması için çalışmalar yapan Milli Birlik içinde olduğunu bildiğinden İngilizlerin milleti temsil eden bir hükümeti destekleyeceğini belirtir. Halide Edib de bunun üstüne bu fikirdeki insanları Malta'ya sürdüklerini hatırlatır. Kolonel onların ittihatçı oldukları karşılığını verince eskiden İttihatçı olup şimdi muhalif olanlar da bulunduğunu söyler ve üstü kapalı şekilde insanların neden kendisinin tutuklandığını düşündüğünü sorar. Kolonel bu fikirden vazgeçtiklerini açıklayınca Halide Edib bunun bir tehdit olup olmadığını düşünür. Kolonel son olarak, padişahı seçime ve meclisi açmaya zorlamaya devam etmelerini, mitingler düzenlemelerini tavsiye eder.

Halide Edib bu konuşmayı daha sonra arkadaşlarıyla paylaştığında arkadaşlarından birisi diğerleri adına İngilizlerin söyledikleri her şeyin tersini yapmak gerektiğini söyler ve böyle bir miting olursa konuşma yapmamasını tavsiye eder. Bunun üzerine Halide Edib tıp öğrencilerinin başındaki isim olan Dr. Reşit Galib'e telefon ederek mitinglerin daha fazla kişiyi sürgüne göndermeye yarayacağını söyler. Ancak Dr. Reşit Galib hiçbir şey yapmadan durmamak için İstanbul sokaklarına gizlice Paris Barış Konferansı'ndan önce padişahın seçim yapmasını talep eden ilanlar asar.

Dönüm Noktaları

Padişah ve Ferid Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı doğuya gönderdiğinde o Ankara'daki Ali Fuad Paşa, Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Bey'le anlaşır. Beraberinde Refet Paşa ile Albay Arif de vardır. Amasya'da Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuad Paşa, Albay Refet ve Rauf Bey'in imzasıyla bir protokol hazırlanır.

Halide Edib, bazı noktaları Albay Arif'in yazılarından aktarır. Buna göre, Albay Arif, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dayken birçok yere yazdığı mektuplardan birini alır. Merkezi hükümetin yabancıların kontrolünden kurtulması ve ülkede bu duruma muhalif olan her oluşumun birleştirilmesi gerektiğinde uzlaşılır. Ayrıca gerekirse Ali Fuad Paşa, Orta ve Batı Anadolu'da askeri ve sivil idareyi eline alabilecektir. Kâzım Karabekir Paşa ve Cemal Reşit Paşa bu kararları telgrafla onaylar.

Amasya'da imzalanan protokolün ardından güvenilmeyecek kimseler valiliklere getirilince Ali Fuad Paşa Orta Anadolu'daki telgraf merkezlerini ve sivil idareyi eline alır. Kâzım Karabekir Paşa'nın Erzurum'da geniş bir halk desteği vardır. Doğuda bir Ermenistan kurulması ihtimaline karşı Erzurum, kongre merkezi olarak seçilir. Kongre toplandığında Harbiye Nazırı, Kâzım Karabekir Paşa'ya kongreyi sonlandırmasını, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamasını ve doğu vilayetlerindeki müfettişlik görevini üstlenmesini emreder ancak Kâzım Karabekir bu emre uymaz. Sonrasında Mustafa Kemal Paşa

ordudan istifa eder. Kongrede ülkenin bütünlüğü ve bağımsızlığı için çalışma, Anadolu'nun savunması için hazırlık yapma ve gerekirse hükümet kurma kararları alınır.

Olanlardan ürken İstanbul, bir sonraki kongre merkezi olan Sivas'a Fransız askerlerini göndererek Vali Reşit Paşa'yı Sivas'ı işgal etmekle tehdit eder. İngiliz askerleriyse Samsun'a geçer. Albay Refet Bey düzenli orduyla Samsun'a giderek İngilizlerden askerleri geri çekmesini ister ve onlar da bu talebe uyar. Bu olaydan sonra Albay Refet'in yerine Albay Selahaddin tayin edilir ancak Albay Selahaddin de milli mücadele için mücadele edeceğine söz verir. Sivas Kongresi toplanınca hükümet Malatya Valisi Ali Galib Bey'e temsilcileri tutuklama emri verir. Fakat Sivas'takiler bunu öğrenince Malatya milliyetçileri onu korkutarak kaçıır.

Seçimler nihayet yapılır. Anayasa yirmi yaşındaki tüm Türk erkeklerinin seçilebileceğini ifade etmesine rağmen Beypazarı'ndaki 22 oydan 20'si Halide Edib'e verilir. Giresun'dan da 8 oy çıkar. Halide Edib siyasi hayata atılmak istemediği ve kadınların seçilme hakkı olmadığı için bu işle uğraşmaz.

Seçimlerin ardından hükümet merkezinin İstanbul'da mı yoksa Anadolu'da mı olacağı tartışılır ve eğer Anadolu olursa Türklerin İstanbul'a değer vermediği zannedilir düşüncesiyle İstanbul'da karar kılınır.

Küçük Arap Kızı

Halide Edib, Dr. Adnan'ın eniştesi Ali Rıza Bey'i ziyaret ettiğinde Ali Rıza Bey ondan bir ricada bulunur. Akrabası Şerif Nâsır Bey'in ailesi küçük bir öksüz Arap kızını evlatlık almıştır ancak Ermeniler kızın esmer olmasından dolayı onun Ermeni olduğunu söyleyerek kızı onlardan almışlardır. Ali Rıza Bey, ondan İngilizlere kızın bir Müslüman çocuğu olduğunu, bunun da Medine'de çıkarılan nüfuz cüzdanıyla ispat edilebileceğini söylemesini rica eder. Halide Edib İngilizlerle muhatap olmak istemediği hâlde ertesi gün Kolonel Smythe'in kaldığı eve gider. Ona Ermeni ve Türk yetimlerinden bahsedince kolonel parmaklarını birbirine geçirir ve "Ermeni ve Türk çocukları bu vaziyettir. Onları ayırt etmek için parmakları kesmek gerekir" der. Halide Edib, küçük kızla ilgili hiçbir şey söylemeden ordan ayrılır.

King-Crane Komisyonu

1919 yılının Eylül ayında King-Crane Komisyonu durumu Amerika adına incelemek için İstanbul'a gelir. Duydukları şikayetleri Paris Barış Konferansı'nda aktaracakları için Trakya temsilcileri Halide Edib'den kendileriyle birlikte komisyona gelip tercümanlık yapmasını isterler. Düşmanlar arasında kalan Trakya'nın durumu çok kötüdür. Komisyon onlara Bulgarları Yunanlara tercih edip etmediklerini sorar. Hiçbirini tercih etmediklerini söylerler.

Toplantı bittiğinde Orta Anadolu'yu temsil edenlerle birlikte gelen Süleyman Nazif Bey Halide Edib'in elini tutarak "Bize bugün analık et. Bizim için de tercümanlık yap" der. Doğu Anadolu'da Ermenistan istemediklerini aktarınca komisyondan biri Ermenilere yapılanları sorar. Süleyman Nazif de her şeyin karşılıklı olduğu cevabını verir. Dışarı çıktıklarında Süleyman Nazif Bey'in suratı sararmıştır.

Mr. Crane komisyon dışında dostluk gösterir ve *Chicago Daily News* muhabiri olan Mr. Brown'u Sivas'a göndererek Türklerin görüşlerini aldırır.

Eşkîyalar

Eşkîyalar hem Osmanlı'ya besledikleri nefretten hem de yağmaya katılma isteğinden dolayı Yunan işgali sırasında dağlardan inerek onlara katılır. Fakat bazısı tekrar dağa çıkar. Gökçe Efe, Demirci Efe, Halil Efe ve Çerkes Edhem gibi isimler Yunan askerleriyle çatışır.

Kemaleddin Sami'nin Getirdiği Raporlar

Kemaleddin Sami geceleri gizlice Halide Ediblerin evine gelerek bilgi sızdırır. Bu gecelerden birinde Said Molla'nın adamlarının Çerkesleri Milli Hareket karşısında harekete geçirmek için Anadolu'ya gittiğini bildiren bazı raporlar getirir. Halide Edib bu raporları nereden bulduğunu sorunca Said Molla'nın kâtipliğini yapan bir akrabasından aldığını söyler. Halide Edib buna inanmasa da daha sonra fikri değişir.

Bu raporlardan bir tanesi *Chicago Tribune*'de ve bazı Fransız gazetelerinde çıkar. Bir raporda da adı Forester olan bir İngiliz'le Ferid Paşa arasında geçen bir konuşmada İngiltere'nin Türkiye'yi Mısır gibi ele almasından bahsedilir.

Zor Bir Gece

15 Mart 1920'de Halide Edib iki oğlunu Robert College'ye yatılı olarak gönderir. Akşam olduğunda Adnan eve gelince ona geceyi kardeşi Nigâr'ın evinde geçireceklerini bildirir. Adnan o gece İngilizlerin darbe yapacağını, o yüzden evde kalıp gece olunca da meclise gideceğini söyler. Halide Edib, Mustafa Kemal Paşa'nın mektuplarını toplayıp ablası Mahmure'ye teslim eder ve çarşafıyla mantosunu giyer. Adnan arkadaşlarına söz verdiğini belirterek ona itiraz eder. Halide Edib onu zorla Nigâr'ın evine götürür.

Sabah olduğunda gözlerini açınca karşısında Mahmure'yi bulur. Mahmure, Kızılay'ın hademelerinden Halis'in eve gelip İstanbul'un gece saat ikide askeri işgal altına alındığını haber verdiğini anlatır. Halis'in anlattıklarına göre Kızılay'ı otuz kişilik bir askeri birlik işgal ederek telefonları koparmış, kağıtları parçalamış, uyuyan hademelerin başına silah dayayarak Dr. Adnan'ın nerede olduğunu sormuştur. Hatta Dr. Adnan'ın himaye ettiği Balkan göçmenlerinden Hamid adlı öksüz bir genci döverek konuşurmak istemiş ancak o tek kelime etmemiş ve Halis'e de hiçbir zaman konuşmayacağını söylemiştir.

Evi iki defa arayarak Mahmure'den Adnan'la Halide Edib'in yerlerini öğrenmek istedikleri ve sonra da evi göz hapsinde tuttukları için Mahmure, Nigâr'ın evine gelmeden önce biraz dolaşmış ve İngiliz askerlerinin Harbiye Nezaretine girerken vurduğu askerlerin kanları aka aka sedyede taşındıklarını görmüştür.

Nigâr'ın Kızılay'da kâtip olarak çalışan eşi Saib de öğle yemeği için eve geldiğinde Üsküdar'dan gelen bir kâtibin Esat Paşa ile Cevat Paşa'nın gecelikleriyle Selimiye Kışlası önünde duran bir İngiliz motoruna bindirildiklerini gördüğünü, her yerde silahlı askerlerle esir Türklerin olduğunu ve sokakta tankların dolaştığını anlatır.

Tekkede

Halide Edib ve Dr. Adnan Üsküdar'a geçmek için kılık değiştirirler. Dr. Adnan hoca kılığında girince Halide Edib de hocanın karısı olarak eski bir çarşaf giyer. Arkadaşı Nakiye Hanım manikürlü ellerini kastederek ellerinden tanınacağını söyleyince hemen tırnaklarını keser. Kimsenin gözüne çarpmadan Üsküdar'da babasının evinin arkasındaki Özbekler Tekkesine varırlar. Kim oldukları sorulunca parolayı söylerler: "Bizi İsa yolladı."

Ertesi gün şehrin her yerinde İngilizce ve Türkçe olarak herhangi bir milliyetçiye yardım edenin ölümle cezalandırılacağına dair afişler asılır. Fakat onlara Çerkes Edhem'in kardeşi Binbaşı Reşit, Kayseri yakınlarındaki Keskin yöresi milletvekili Rıza Bey ve hakkında bir İngiliz ajanı olduğuna dair söylentiler yayılan Nevres Bey katılır. Nevres Bey bu söylentiler nedeniyle hoş karşılanmaz. Öyle ki Rıza Bey'le Reşit Bey Nevres Bey'in uzattığı eli boş çevirir. Halide Edib bunun Nevres Bey'e ne kadar dokunduğunu hissedince kendisi tokalaşır.

Gece olduğunda uyuyamaz ve pencereden bakarken ıssız sokakta bir ışık görür. Bir adam elinde bir cep feneriyle yürüyordu. O an Nevres Bey'in onları ele verip vermediğini düşünür. Bekler. Adam sonunda tekkenin yanındaki büyük evin bahçesine girer. Daha sonra o kişinin ilk eşi Salih Zeki olduğunu öğrenir.

Anadolu'ya Gidecekler İçin

Sabahleyin kendileriyle birlikte Anadolu'ya geçmek isteyen kimselerle irtibata geçmek için yine kılık değiştirerek Nigâr'ın evine gider. Ancak Cami Bey'den başka gelen olmaz. Gece tekrar Üsküdar'a geri döner. Diğer gün vapurda alt sınıfa mensup kadınlara has hareketleri taklit ederek sigara sararken karşısındaki genç kızın kendisine baktığını fark eder. Genç kız onun üniversitedeki öğrencilerinden biridir. Tanındığını anlayınca korkar ama yine de kızı görmezden gelir. Sigara bitince fıstık yemeye ve kabuklarını yere tükürmeye başlar. O zaman genç kız onun Halide Edib olmadığına hükmederek başını tekrar denize çevirir.

Vapurdan indikten sonra buluştuğu Rıfki Bey, kendisini uzaktan takip etmesini, bir kapının önünde ayakkabılarının tozunu alıp yürümeye devam ettiğinde o kapıdan içeri girip üçüncü kata çıkmasını söyler. Halide Edib dediğini yaparak Cami Bey'le buluşur. Ertesi gün Anadolu'ya yolculuk planını beraber hazırladıktan sonra yine Rıfki Bey'le buluşarak yürümeye başlar. Bir arabaya binerken iki İngiliz polisle bir sivil memurun onları incelediğini fark ederler. Bunun üstüne Halide Edib, "Ben bugün buraya efendi hazretlerini görmeye geldim," der. Rıfki Bey de "Ben de inşallah yakında kendilerini ziyaret edeceğim" diye karşılık verir.

Yola Çıkış

Halide Edib sonrasında Mahmure'nin evine gider. Mahmure, komşuları onu Halide Edib'in evinde zannettiği için pencerelerine battaniyeler asarak lambayı yakar. Biraz sonra Nakiye Hanım büyük oğlunu getirir. Halide Edib yemekten sonra Mr. Crane'ye oğullarının Amerika'ya gitmesi gerekirse yardımcı olmasını rica eden bir mektup yazar. Ateşi çıktığı ve başı döndüğü için uzanır.

Sabah 6'da uyandığında ateşi hâlâ yüksektir ve başı durmadan ağrır. Evden önce Nakiye Hanım'la oğlu sonra da kendisi çıkar. O, karnının açlığını hissederken Mahmure ona eğer yakalanırsa kendisinin beslemesi Ayşe olduğunu söylemesini tembihler. Sokağa birlikte çıkarlar ve önden Halide Edib elinde bohçayla yürürken arkadan Mahmure "Haydi Ayşe, yürü, bohçaya dikkat et!" diyerek onu takip eder.

Tekkeye yaklaştıklarında şeyhin kardeşi onların yanına koşarak gelir ve gece polisin geldiğini, herkesin kaçtığını haber verir. Tüm arabalar gözden geçirildiği için Dr. Adnan'la Cami Bey Yalnızselvi'ye yürüyerek gitmiştir. Halide Edib'in kadın olduğu için kurtulma ihtimalinin daha çok olduğunu düşünerek onun bir arabayla Bülbül Deresi'nde onları bekleyen arabaya yetişmesini istemişlerdir. Ona orada jandarma da katılacaktır.

Eski Jandarma Kumandanı Remzi Bey altı yıl hapse mahkûm edilmiş siyahi bir arabacıyı bu işi yaparsa serbest kalacağına ikna eder. İngiliz askerlerinin dikkatini çekmeden geçerken aniden fırtına çıkar. İngiliz askerleri yolda aşağı yukarı yürürken onlar beklerler. Kendilerine katılmasını bekledikleri jandarma bir türlü gelmez. Sonunda bir jandarma koşarak gelir ve arabaya atlar. Geceyi geçirecekleri Samandıra'dan önce gelen Dudullu'nun işgal edildiğini, İngilizlerin gelip gidenleri kontrol ettiğini ve tüm bunları gizli telgraf servisinden öğrendiklerini anlatır. Üç kahvehâne ve birkaç evden ibaret olan Yalnızselvi'ye gelince jandarma Dr. Adnan'la Cami Bey'i almak için kahvehâneleri gezer ancak bulamaz. Halide Edib, Cami Bey'in kardeşinin orada Ressam Nazmi Ziya ile birlikte yaşadığını hatırlayınca onun evini sormayı akıl eder ancak tam o anda başka bir jandarma görünür ve ardından Cami Bey, onun kardeşi ve Dr. Adnan yanlarına gelir. Onlar yürüyerek Halide Edib ise arabayla devam edecektir. Halide Edib, Dudullu'ya gitmek istemediği için ağlayan arabacıyı ikna edince vedalaşırlar.

Dudullu'ya vardıklarında Halide Edib arabacıyı bu sefer Samandıra'ya kadar devam etmesi için ikna etmek zorunda kalır. Bir jandarmayla birlikte Samandıra'ya varınca doğruca jandarma karakoluna giderler. Halide Edib orada ısınır ve bütün gün hiçbir şey yemediği için aç olduğunu söyler. Herkes ona kendi ekmeğini ikram edince yalnızca bir dilim ister. Ancak ekmeğin yutulamayacak kadar katı olduğunu anlayınca böyle bir ekmekten başka bir şey vermeyen bir hizmete kendilerini adadıkları için jandarmaları içinden takdir eder ve kendinden utanır.

Kumandanları cebinden bir kağıt çıkararak ona uzatır ve *Sunday Times*'ın Enver Paşa'nın Hindistan'da İngilizlerle mücadelesini anlatan bir haber yaptığını söyler. Halide Edib daha sonra böyle bir haberin *Sunday Times* tarafından yapılmadığını, böyle şeylerin askerleri motive etmek için uydurulduğunu öğrenir.

Makedonyalılar ve Anadoluğular

Hepsi Makedonyalı olan jandarmalar padişahın kendi ülkesine nasıl ihanet ettiği hakkında konuşmaya başlarlar. Bulgarların hiçbir zaman zorbalığa boyun eğmediğini, onlar gibi olmak gerektiğini söylerler. İçlerinden biri Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar büyük bir asker olduğunu anlatır. Saat dokuz olduğunda Halide Edib'i Muhtar Resul Ağa'nın evine götürürler. Muhtarın karısı Halide Edib'e İngilizlerin emrindeki çetenin bir önceki ay üç kişiyi öldürdüğünü, artık kimsenin sokağa yalnız çıkamadığını anlatır. Ancak konuştuğu kadının Halide Edib olduğunu bilmez. Zira karakol onun kim olduğunu kimseye söylememenin daha güvenli olduğunu düşünmüştür. Halide Edib muhtar içeri girdiğinde onu inceleyerek Anadoluğularla Makedonyalılar arasındaki farkın ne olduğunu anladığını düşünür. Muhtar ne Enver Paşa'nın ne de Mustafa Kemal Paşa'nın başarılarıyla ilgilidir. Padişahın

ihanetinin farkındadır ama asla onun hakkında kötü konuşmaz. Milli mücadelecilere şüpheyle bakar ama yine de onlara yardım eder.

Bir Adam

Muhtarın eşi Halide Edib'e onu bir adamın görmek istediğini iletir ve içeri birisi girer. Adam onu tanıdığını söyler ancak Halide Edib adamı tanıyamaz. Daha sonra onun ev sahibine kendisinin eşi olduğunu söyleyerek içeri girdiğini öğrenince çok sinirlenir. Odaya Şemsi Çavuş girince adama geldiğini karakola bildirip bildirmediğini sorar. Adam bildirmediğini ama kendisinin Cami Bey'in bir dostu olduğunu söyler. Şemsi Çavuş, adamı elini tabancasında tutarak dinlemeye başlayınca Halide Edib tedirgin olur. Bir süre sonra Dr. Adnan'la Cami Bey gelir.

Halide Edib Cami Bey'e sessizce adamı tanıyıp tanımadığını sorar, o tanımadığını söyleyince adamı araştırması için Şemsi Çavuş'u karakola gönderirler. Onlar yemek yerken Şemsi Çavuş geri gelir ve adama onun da Anadolu'ya gidebileceğini bildirir. Cami Bey yemekten sonra sigara yakınca adamın yüzüne dikkatle bakar ve onunla daha önce tanıştığını hatırlar. Halide Edib bunu duyunca bunu daha önce söylemediği için Cami Bey'e içinden sitem eder.

Tehlikeli Yol

Gece on ikiye çeyrek kala Halide Edib'i öküz arabasına bindirirler. Arabanın üstünde üç tane saman dolu çuval vardır. Onlardan birinin üstüne oturur. Yağmur yağdığı için muhtarın eşi üstüne iki çuval örtmüştür ancak hava buz gibidir. Erkekler arabanın yanında tek sıra hâlinde yürürken onlara rehberlik yapan Mehmed Çavuş'a seslenir ve karakola geldiğinde jandarmadan duyduğu Yirmiler'in kimler olduğunu sorar. Mehmed Çavuş onların Bakkalköy'ün Hıristiyanlar çetesi olduğunu, böyle başka çeteler de bulunduğunu ve hepsini İngilizlerin himaye ettiğini anlatır.

Konuşurken birdenbire bir ışık sol taraflarındaki dağların sırtını tarar. Mehmed Çavuş Hıristiyan çetelerin onları bulması için İngilizler tarafından tutulduğunu söyler. Bu sefer Halide Edib ona Anadolu'ya nasıl silah kaçırdığını sorar. Mehmed Çavuş bundan çok keyif aldığı için defalarca anlatır. Bir ara içlerinden biri yolu kaybettiklerini ve önlerinde bir kuyu olduğunu söyler. Kibritleri ıslandığı için Halide Edib yanına aldığı cep fenerini çıkarır ve arabadan inerek öküz arabasını diğerleriyle birlikte çekerek yürür.

Bir Ev

Gün ağarmaya başlayınca bir köy evine sığınır. Halide Edib ateşin önünde ısınırken Teğmen Bekir ve Yüzbaşı Esat ile tanışır. Teğmen Bekir onun uyuması için yere bir şilte atar, kirli bir torbayı da yastık olarak başının altına koyar ve onun tüm konuşmalarını dinlediğini söyleyerek uyuması için yalnız bırakır. Ancak Halide Edib şiltenin kötü kokusu yüzünden bir türlü uyuyamaz. Dr. Adnan'ın sohbet ettiğini duyunca Binbaşı Şükrü'yle konuşmak için kalkar. Binbaşı Şükrü yemek yedikten hemen sonra yola çıkılacağını söyler. Halide Edib arabaya bindiğinde Ahmed Halim adlı bir tüccar da onlara dahil olur ve kendi yağmurluğunu çıkarıp Halide Edib'e verir.

Köseler

Saatler süren yolculuğun ardından akşam Köşeler'de Mesut Dayı adlı birinin evine giderler. Orada biraz yoğurtla yumurta yedikten sonra Cami Bey'in haritasına bakarak rotalarını belirlemeye çalışırken Teğmen Bekir'le Yüzbaşı Esat, Binbaşı Şükrü'ye birer telgraf getirirler. Telgraflar İngilizlerin tüm yolları kapattığını haber veriyordu. Biraz sonra içeri Aslan Kaptan adlı başka biri daha girer ve onları dinledikten sonra İngilizlerin yaptıklarından dolayı onlara teşekkür etmek gerektiğini belirtir. Halide Edib bunun nedenini sorunca yumuşak kalpli insanlar oldukları için eğer İngilizler biraz iyi davranmış olsalardı onlara inanıp belki de memleketlerini kaybedeceklerini, bir mağarası olduğunu, o mağarada da altı aylık yiyecek bulunduğunu gerekirse onları oraya saklayacağını söyler. Gecenin devamında da yapılacak başka bir şey olmadığı için Hıristiyan çetelerle yaptığı çatışmaları anlatır.

Ertesi gün akşama doğru Kaymakam Hüsrev, onun kardeşi Kaymakam Besalet, Albay Kâzım ve Kaymakam Naim Cevat da Köşeler'e gelir. Halide Edib bu iyi giyimli kibar insanlarla Aslan Kaptan arasında ne kadar büyük tezatlar olduğunu düşünür.

Bir Erin Ricası

Ertesi sabah evden ayrılmadan önce bir asker yanına gelerek Mudurnulu bir ailenin altıncı oğlu olduğunu, kardeşlerinin hepsinin savaşta öldüğünü, savaşa katılmadan önce bir defa annesini görmek ve cebindeki kırk lirasını ona bırakmak istediğini, Şükrü Bey'in buna izin verdiğini ama tüfeğini götürmesine engel olduğunu fakat tüfeği olmadan parasını çaldırabileceğini söyleyerek Şükrü Bey'den onun adına ricada bulunmasını ister. Halide Edib de bunun üstüne bu sefer atla yolculuk edecekleri için Şükrü Bey'e o askerın atının başını tutacağını söyler, böylece o da tüfeğini yanına alabilir.

Çal Köyü

Hareket ettiklerinde kar nerdeyse bir metreyi bulmuştur. Fırtınanın içinde vadilerden ve kayalıklardan geçerler. Yaya gidenlerden biri yolda bayılır. Bıyıkları ve kirpikleri bembeyaz kesilmiştir. Onu atlılardan birine emanet edip yola devam ederler. Öğle vakti bir köyden ekmekle peynir alıp atların üstünde yedikten sonra akşama kadar Çal Köyü'ne doğru ilerlerler.

Çal Köyü'nde bir evde kalırlar. Halide Edib ateşin karşısında uyuklarken içeri köyün kadınları girer ve sürekli savaşla ilgili sorular sorarlar. Sonunda onu uyuması için yalnız bırakırlar. Sabah olduğunda kafıleye Albay Kâzım'ın liderlik yapması kararlaştırılır. Yalnız askerlerle meşgul olacak, Aslan Kaptan'ın adamlarına karışmayacaktır.

Tekrar Yolda

Öğleden sonra Aslan Kaptan'ın adamlarından biri İngiliz süvarisinin beş dakika önce geçtiğini ve civardan onlar hakkında bilgi almaya çalıştıklarını söyler. Albay Kâzım bir süre orada durmanın güvenli olacağını belirtince biraz beklerler. Yakındaki bir köyde yoğurt ve yumurta yedikten sonra tekrar hareket ederler.

Öğleden sonra bir köyden tüfek sesi gelir. İkinci tüfek sesi gelince Albay Kâzım, Teğmen Bekir'e sesin geldiği köye gitmesini ve eğer tehlike varsa üç defa ateş etmesini emreder. Teğmen Bekir geri dönünce İzmit kumandanının onlara yardımcı olması için on tane süvari gönderdiğini, süvarilerin köyde onları beklediğini ve dikkatlerini çekmek için ateş ettiklerini söyler.

Bütün gün yola devam ederler. Küçük Kaymaz'a geldiklerinde Albay Kâzım bir ev ayarlar. Halide Edib yorgunluktan dolayı aniden yere düşer. Yaşlı bir kadın hemen yanına gelip onun elini yüzünü yıkar ve bir çocuk gibi ona kaşıkla çorba içirir. Kadın köyün imamının kayınvalidesidir, imam onların geleceğini duyunca İngilizlerden korktuğu için kaçmıştır. Kadın, milliyetçilere yardım edenlere ölüm cezası verileceğini bildiren bir kağıdı çıkarıp ona gösterir. Ancak kendisinin bundan korkmadığını da yardımseverliğiyle belli eder.

Sabah olduğunda tekrar yola koyulurlar. Bu sefer don tutmuş yol güneş altında parlar. Bir Ermeni köyünün sınırından geçerken birinin onlara baktığını fark ederler. Aslan Kaptan adama kim olduğunu sorar adam "Artin" cevabını verince köyün adını sorar, adı Ermiş'dir. Aslan Kaptan adama yerinden bir saat boyunca kıvıldamamasını söyler.

Yorgunluk

Soğuk yüzünden herkes bitkin ve somurtkandır. Bir köy yakınlarına gelince süvariler durur ve ilerlemek istemez. Kaymakam Hüsrev'le Dr. Adnan bir adım daha atmayacaklarını söyleyince Albay Kâzım, Halide Edib'e fikrini sorar. Halide Edib devam etmeleri gerektiğini belirtince diğerlerine isterlerse arkalarından gelebileceklerini söyleyerek ilerlemeye devam ederler.

Adapazarı'na on iki kilometre kala Halide Edib artık yorgunluktan bayılmak üzereyken bir köy kahvesine giderler. Albay Kâzım herkes için bir ev ayarladığını haber verdiğinde Halide Edib yorgunluktan kıpırdamaz. Zar zor Dr. Adnan'a dayanarak ayaklanır. Gittiği evde ateşin karşısına uzandığında vücudunu kıpırdattığı her an büyük acı duyar. Ateşi çıktığı için arada bir kendini kaybedip "Bu vücudu değiştirmeliyim" diye durmadan sayıklar.

Adapazarı

Adapazarı'na yaklaşırlarken birkaç süvari onları karşılamaya gelir. Bunlardan biri eski validir. Onlarla birlikte Ankara'ya giderek milli mücadeleye katılmak ister. Sığınacak bir ev bulduklarında yanlarına Vali Tahir Bey gelir ve Adapazarı'nın çok tehlikeli olduğunu anlatır. Çerkesler, Lazlar, Arnavutlar ve Türkler milliyetçilerle padişah taraftarları olarak bölünmüştür.

Hendek'e doğru ilerlerken yolda bir müzik sesi duyunca Çerkes düğünü olduğunu öğrenirler. İki atlı, arabalarına yaklaşır Halide Edib'e gelin arabasına binmek isteyip istemeyeceğini sorar. Halide Edib onların çok istekli olduğunu görünce dayanamayıp gider. Hendek'e yaklaşıncaya onlardan ayrılır.

Onları iki adam karşılar. Biri Hendek'teki Anadolu ve Rumeli Milli Müdafaa Cemiyeti'nin başkanı Laz Rauf Bey'dir. Halide Edib sekizinci günde nihayet banyo yapar ve rahat bir yatakta uyur.

Sabah olduğunda Mustafa Kemal Paşa'dan Ali Fuad Paşa'nın İngilizleri Eskişehir'den sürdüğünü, Geyve'ye kadar trenle devam edebileceklerini bildiren bir telgraf alırlar. Bu Adapazarı'na dönmek anlamına geldiği için gece yarısı Adapazarı'na geri dönüp sabah trene binmeye karar verirler. Halide Edib'le Dr. Adnan, Fuad Bey'in evinde kalır, sabah da diğerlerinin kaldığı eve geçerler. Vali, İngilizlerden Adapazarı'na giren "şüpheli misafirlerin" kimler olduğunu soran bir telgraf aldığını bildirir. İngilizlerin her an gelmesinden korkarlar ancak onları Doğançay'daki yeni karargâha götürecek arabalar henüz gelmemiştir. Adapazarı'nı yakalanma korkusuyla terk ederler. Doğançay'a kadar arabaları defalarca çamura saplanır. Oraya vardıklarında Albay Mahmut tarafından gönderilen yüz milliyetçi tarafından karşılanırlar.

Hükümet Kurma Zorunluluğu

Mustafa Kemal Paşa bütün Anadolu'ya her bölgeden iki milletvekili seçilmesi için genelge gönderir. İstanbul'daki kapanan meclisten kaç vekilin Ankara'ya geleceğini bilmedikleri için ülkenin bağımsız bölgelerinden mümkün olduğu kadar vekil seçmenin uygun olacağı düşünülür.

Heyet-i Nâsiha

Geyve'de Vahdettin'in mesajını halka iletmek için kurulan tanınmış kişilerden oluşan Heyet-i Nâsiha üyeleriyle görüşürler. Heyet, Anadolu'yu yatıştırmak için gönderilmiştir. Hüsrev Bey'le Dr. Adnan onlara milli mücadelenin gerekliliğini anlatsa da ikna olmazlar.

Mustafa Kemal Paşa'nın Oyunu

Ertesi sabah trenle Lefke'ye giderler. Halide Edib burada İstanbul'da çıkan *Yeni Gün* gazetesinin sahibi Yunus Nadi Bey'le konuşur. O da onlara katıldıktan sonra hep birlikte trenle Eskişehir'e doğru yola çıkarlar ancak tren bir saat kala durur. Altı saatlik tamir bekledikleri hâlde tren iki dakika sonra hareket eder. Halide Edib bunun Mustafa Kemal Paşa'nın bir oyunu olduğunu, asıl amacının İstanbul'daki vekillerin tepkisini ölçmek olduğunu anlar.

Ankara

Tren Ankara'ya yaklaşırken Yunus Nadi istasyonda bekleyen kalabalığa onlar adına bir konuşma yapıp yapamayacağını sorar. Halide Edib bunu memnuniyetle kabul eder. Trenin kapısı açılınca Mustafa Kemal Paşa inmesi için ona yardım eder ve onu Ankara valisiyle tanıştırır. Halide Edib'in gözüne Mahmure'nin görümcesinin kızı ve Albay Emin Bey'in eşi Didar ilişir. Zifiri yollardan geçerek onun evine giderler. Akşam banyo yapmak, sobadaki alevleri ve evin beyaz perdelerini görmek ona huzur verir. Biraz sonra Mustafa Kemal Paşa'yla Adnan Bey gelir. Paşa kısa bir süre oturduktan sonra ertesi gün karargâh olarak kullanılan Ziraat Mektebine gelmesini söyleyerek ayrılır.

Didar'ın Hizmetçileri

Ertesi gün Didar'ın hizmetçileri Halide Edib'i yalnız yakalayınca neden İstanbul işgal altında olduğu için Ankara'nın savaşa girdiğini sorup her yerin kendi hesabına savaşması gerektiğini söylerler. Halide Edib kendi içinde bu bölgeciliği eleştirerek komşularımız sefalet içinde yaşarken bizim barış ve dirlik içinde yaşayabileceğimiz düşüncesinin eski dünyanın görüşü olduğunu düşünür. Ancak kadınlara sadece savaşın çok zor olacağını ama kazanacaklarını söylemekle yetinir.

Kamuoyu Oluşturmak İçin

Ziraat Mektebine vardığında Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan ve Cami Bey'le görüşüyordur. İçeri girince Paşa kalkıp onun elini öper ve yoldaki izlenimlerini sorar. Halide Edib milli mücadeleyi dünyaya anlatabilmek için Yunus Nadi ile Anadolu Ajansı adlı bir ajans kurmayı planladıklarını anlatır. Haberleri telgrafhânesi olan yerlere göndermeyi, olmayan yerlerde de camilere ilân hâlinde yapıştırmayı düşünmüşlerdir. Dünyayı takip etmek için de belli İngiliz ve Fransız gazetelerini zamanında getirmek

gerektiğini belirtir. Bu noktalarda anlaşılınca sonra Mustafa Kemal Paşa Yunus Nadi'nin orada çıkarmaya başladığı *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi için yardım etmek ister. Halide Edib bir yazı makinesi gerektiğini söyleyince Paşa bunu Osmanlı Bankasından temin edeceklerini bildirir.

Bir Muhacir Kız

Dr. Adnan'la birlikte Numune Çiftliğinde bir odaya yerleşirler. Oraya temizlik için gelen kadınlar arasında gördüğü genç bir kız Halide Edib'in dikkatini çeker. Arkadaşlarının Fatih dediği bu kız on beş yaşından küçük kimsesiz bir muhacirdir. Halide Edib o günden sonra onu yanına alır. Süleyman adındaki bir asker ve Fatih onların tüm ihtiyaçlarını karşılar.

Doktor Refik

Karargâhta oturan Refik Bey aile hissi yaratma konusunda çok başarılıdır. Odası daima derli topludur. İlgilendiği insanlar için her zaman fedakârdır. Ayrıca Kadife Hanım adlı sarı kedisini o kadar sever ki o ne zaman yavrulasa herkese şerbet ikram eder.

Halide Edib'in Görevi

Halide Edib İngilizce gazetelerin siyasi kısımlarını tercüme eder, Mustafa Kemal Paşa'nın kâtabi Hayati Bey'in getirdiği telgraflardan Anadolu Ajansı ve *Hâkimiyet-i Milliye* için gerekli kısımları keser ve yine Paşa'nın diğer yazışmalarıyla ilgilenir. Ona Balkan Savaşı'nda savaştıktan sonra Türk tâbiyetine girmiş olan Abdurrahman adlı Afgan bir genç yardımcı olur. Halide Edib Pan-İslamist olan bu gençle çalışarak her şeyi Müslümanlık açısından değerlendirmenin nasıl bir psikoloji olduğunu anlama fırsatı bulur.

Ankara Rutini

Öğle yemeğini yedikten sonra Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan, Cami Bey ve Albay İsmet Bey yeni meclisin hazırlıklarıyla uğraşır. Akşam yemekleriyse daha uzun sürer. Mustafa Kemal Paşa eski günlerinden uzun uzun bahseder ve herkesi eleştirir. Ancak Albay İsmet Bey onun eleştirdiği kimseleri ince bir şekilde savunur. Yemekten sonra büyük salonda toplanılır ve iş konuşulur.

Konya'yı İkna Etmek

Konya'da Albay Fahreddin Bey İstanbul'la Ankara arasında kalmıştır. Bolu, Adapazarı ve İzmit savaş hâlinindedir. 1920 yılının Nisan ayında durum iyice kötüleşince Refet Bey yâveriyle birlikte Konya'ya gider. Döndüğünde Fahreddin Bey'le birlikte bütün Konya eşrafı yanındadır. Onlar Refet Bey'le görüşmek için trene bindiklerinde tren hareket etmiş ve onları Ankara'ya getirmiştir. Sonunda hepsi Ankara'yı destekleme kararı alır. Konya'nın bu fikir değişikliğiyle birlikte Heyet-i Nâsiha'dan Rıza Nur ile Yusuf Kemal Bey de Ankara'yı destekleme kararı alırlar.

Yeni Meclis

İngilizlerin mart ayında İstanbul'daki meclisi dağıtması üzerine Ankara'daki meclisi kurma çalışmaları hızlanır. Nasıl bir meclis olacağı konusunda ciddi tartışmalar yapılır. Sonunda meclisin yasama ve yürütme görevlerini üstlenmesine ve kabine üyelerini belirlemesine karar verilir. Bu durumda kabine, meclise karşı sorumlu olacak ve bir nevi meclisin memuru olarak çalışacaktır.

Bir Haber

İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırın Saffet adında bir adam Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey, Dr. Adnan, Ali Fuad, Ahmed Rüstem, Kara Vasıf ve Halide Edib'in idama mahkûm edildiğini haber verir. Mustafa Kemal Paşa ile Dr. Adnan bundan hoşlanmadıklarını belirtince Halide Edib bunun şöhretlerini artıracığını söyleyerek onlara karşı çıkar. Albay İsmet ise halk arasında henüz kimin tarafını tutacağına karar vermeyenler üzerinde kötü bir etkisi olacağını ifade eder.

Meclis Açılır

Meclisin adının ne olacağı tartışılır ve sonunda Büyük Millet Meclisi olmasına karar kılınır. 23 Nisan 1920'de meclis açılır ve Mustafa Kemal Paşa nutkunu okur. Sonraki günlerde de yeni kabine kabul edilir.

Bir akşam Hamdullah Suphi gazeteleri okurken Halide Edib'in eğitim bakanı olduğuna dair bir haber görür. Bunu duyan Halide Edib gülmeye başlar. O an Mustafa Kemal Paşa da "Niçin olmasın?" diyerek gülümser.

Bir Mektup

Mahmure'den gelen bir mektup Halide Edib'e İstanbul'daki evlerinin işgal edildiğini bildirir. Eve gelenlerin arasında Şeriye Mahkemelerinden bir adam evdeki eşyaların bir listesini yaparken Gustave Doré'nin resimlerini görünce hayli kızmış ve "İdama mahkûm olmayı hak etmiş" demiştir. Ancak Mahmure mutfaktayken polislerden biri yanına gelip evde saklamak istediği bir kitap varsa ona yardımcı olacağını söylemiştir.

"Büyük Sopa Siyaseti"

Halide Edib nisan sonlarında İngiliz gazetelerinden birinde İngiliz devlet adamlarının Doğu için uygun gördüğü "sopa siyaseti"yle ilgili konuşmalarını okuyunca çok sinirlenir. Mustafa Kemal Paşa odasına geldiğinde yazının tercümesini önüne koyar. Mustafa Kemal Paşa bu yazıya o kadar öfkelenir ki Batı'ya boyun eğmeyeceklerini uzun ve tuntuşaraklı cümlelerle ifade ettikten sonra sesi kısılır. En son kişi kalana dek onların medeniyetlerini başlarında parçalayacaklarını haykırır. Halide Edib, bu yaklaşımdan İstanbul'un işgal edilmesinden daha çok etkilenir ve insanlar arasındaki düşmanlık zamanla geçse de bir tarafın diğerine karşı üstünlük iddiasının yarattığı etkinin baki kalacağını düşünür.

İç Savaş

Mücadelenin varacağı yer bilinmese de herkes canla başla elinden geleni yapar. Ankara'ya yerleştikleri ilk günlerde padişahın milliyetçilere karşı koyması için kendisine paşa unvanı verdiği Ahmet Anzavur adlı bir Çerkes isyan başlatır. Bursa ve İzmit'teki hilâfet destekçileri Ali Fuad Paşa'yla başka bir çeteci olan Çerkes Edhem tarafından bastırılır. Ancak bu sefer Bolu ve Düzce'de Çerkes şefleri Gerede'de ise Türkler hilâfet adına harekete geçerler. Bu hareket birkaç gün içinde Ankara'nın 28 kilometre yakınına kadar ilerler.

Binbaşı Hüsrev'le Osman Bey Türklerden padişahın safına katılmamalarını istemek için Gerede'ye gönderilir. Binbaşı Hüsrev, yirmi atıyla birlikte Gerede'ye gittiğinde köprü'nün başında insanların kendisine bayrak ve el salladığını görünce bunun dostluk belirtisi olduğunu düşünüp köprüyü geçerek onların yanına gider. Ancak geçer geçmez insanlar onu attan indirerek taşlamaya ve dövmeye başlar. Kalabalığın içindeki yaşlı bir adam öne atılıp onun üstüne kapanarak onun gibi cesur ve güzel bir adamı öldürmemeleri için insanlara yalvarır. O zaman onun ve Osman Bey'in boyunlarına ve ellerine zincir takılır ve yüzlerine tükürülerek kasaba hapisânesine götürülürler. Halk yine demir parmakların arkasından onlara saldırmaya devam eder ancak Sefer adında bir Çerkes şef onları oradan kaçıtır.

Halide Edib askeri birliklerin sivillerden daha insani olması, savaş dışında insan öldürmemesi nedeniyle halk tarafından daha fazla sevildiğini, Albay Mahmud'un da bu nedenle halktan takdir gören biri olduğunu ifade eder. Albay Mahmud adamlarıyla birlikte Hendek'ten Bolu'ya gider. Onların geçişi sırasında minarelerden "Kardeş kanına nasıl gireceksiniz" sesleri duyulur. Ancak Albay Mahmud çatışmada öldürülür. Bundan sonra daha çok sivil birlikler kaldığı için her şey daha da zorlaşır çünkü sivil birlikler vatanseverlikleri yanında paraya ve yağmaya da düşkündür.

İdam Kararı

Bir akşam Bolu'ya gönderilmiş olan Çerkes Edhem'den Mustafa Kemal Paşa'dan kendisinin idama mahkûm ettiği kişilerin listesini onaylamasını isteyen bir telgraf gelir. Listede Binbaşı Hüsrev'le Osman Bey'i kurtaran Sefer ve arkadaşlarının da isimleri vardır. Mustafa Kemal Paşa Halide Edib'e birçok defa fikirlerini sormuş olsa da Halide Edib genelde tartışmalara katılmaz. Ancak bu sefer fikirlerini açıkça dile getirir. Ankara bu adamları affettiğini daha önceden bildirdiği için yeni kurulan bir hükümetin sözünden dönmemesinin uygun olmadığını söyler. Mustafa Kemal Paşa ise onların pozisyonundaki kimselerin merhamet göstermesinin zaaf olduğunu ifade eder. Halide Edib o sırada İsmet Paşa'yla göz göze gelir. İsmet Paşa oturduğu yerden kalkar, Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına gelerek onun çalışma masasına dayanır ve konuşmaya başlar. Bir hükümetin daima verdiği sözde durması gerektiğini, halkın güvenini ancak böyle kazanabileceğini uzun uzun açıklar. O kadar insancıl konuşur ki Halide Edib ona hayran kalır. Ancak yine de uzun süren bir tartışma yaşanır. Kararı ertesi güne bırakırlar ve Mustafa Kemal Paşa sonunda Sefer ve arkadaşlarının affedildiğini belirten bir not yazar.

Ertesi sabah Halide Edib odasında çalışırken Mustafa Kemal Paşa'nın kâtabi Hayati Bey Anadolu Ajansı için hazırladığı kağıtları getirir, ona ne haber olduğunu sorunca paşanın notu ulaşmadan herkesin idam edildiğini öğrenir.

Tedbir İçin

Ankara'yı terk etme ihtimaline karşı birçok at getirtirler. Dr. Adnan, Mustafa Kemal Paşa'nın onun için araba hazırlattığını söyleyince Halide Edib araba istemediğini, halk tarafından parçalanmaktansa zehir alıp ölmeyi tercih ettiğini söyler. Dr. Adnan da her ihtimale karşı üstünde zehir taşır.

Bir sabah, Binbaşı Şükrü ile Teğmen Bekir Halide Edib'in odasına gelir ve Binbaşı Şükrü silahı olup olmadığını sorar. Halide Edib sesinden bile korktuğunu söyleyince ona bir silah verir ve o günden itibaren ona silah kullanmayı öğretmeye başlar. Kapıya beş kuruşluk bir para yapıştırır o da ona ateş eder. Bundan sonra fırsat buldukça Cami Bey'le kaldıkları yerin stratejik noktalarını ve herhangi bir saldırı olursa nasıl karşılık vereceklerini kararlaştırırlar.

Zeybekler

Albay Refet İzmir'den üç yüz zeybekle gelir. Zeybekler derede çamaşır yıkayan kadınları rahatsız ettiği için kadınlar Halide Edib'e şikayet ederler. Halide Edib de bunu Albay Refet'e aktarır. Bu sırada içeri Hayati Bey girerek tüm tellerin kesildiğini haber verir. Albay Refet bir şey söylemeden sigarasını içmeye devam eder. Halide Edib odadan yavaş yavaş çıkar ve savunma hazırlıkları yapan askerleri görür. Birisini telefonda zeybeklerin ateş edip insanları korkutmamaları gerektiğini söylerken duyar. Ertesi gün Ankara'dan gidip gitmemeyi tartışırlar, sonraki gün de Albay Refet zeybeklerle beraber oradan ayrılır.

Çerkes Edhem

Çerkes Edhem silahlı güçleriyle birlikte Ankara'ya geldiğinde ilgiyle karşılanır. Mustafa Kemal Paşa Ankara'daki tek otomobili, kendi otomobilini ona tahsis eder. Meclise girdiğinde şiddetle alkışlanır. Halide Edib onu ilk defa karargâhta görür. Çerkes Edhem o içeri girince hemen ayağa kalkıp elini öper. Halide Edib sarışın, uzun boylu ve ince yapılı bu adamın içinde buldukları odadaki herkesi gölgede bıraktığını düşünür.

Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Paşa adeta bir rahip gibi yaşar. Bazı akşamlar başka bir evde kalır. Bazen de din hakkındaki bir tartışmada bir hocayı nasıl mağlup ettiğini çocuk gibi sevinçle anlatır. Halide Edib, onunla çalıştığı süre boyunca onun içki içtiğini görmediğini, onun hiçbir şeye körü körüne bağlanmadığını ama bir ülkeye tamamen bağlı olanlardan faydalanmayı ve samimiyetsiz gösterişler ve inançlarla alay etmeyi çok iyi bildiğini aktarır. Ancak bunun paradoksal olduğunu da ifade eder. Zira amacına ulaşmak için birbirine zıt olan birçok ülkeye başvurur. Ayrıca kehanete ve rüyalara özel bir önem verir. Sabahları etrafındakilere o gece rüya görüp görmediklerini sorup onlardan anlamlar çıkarmaya çalışır. Çalışma masasının arkasında da bir hoca tarafından yazılmış Arapça bir dua asılıdır.

Batı ve Doğu İdeali

Mecliste iki ideal çatışma hâlinindedir; biri Batı diğeri de Doğu ideali. Batı düşüncesini destekleyenler meclise şekil verme konusunda başarılı olsalar da iktisadi, sosyal ve eğitimle ilgili konularda tamamen Batılı davranmazlar. Batı ideallerine bağlı olmakla birlikte Doğu'ya, Sovyet Rusya'ya eğilimlidirler. Özellikle Hakkı Behiç servet ve dinin aleyhinde biridir. Onun önderliğinde bazı düzensiz birlikler Yeşil Ordu adlı bir oluşum meydana getirirler, Çerkes Edhem de onlara katılır, *Yeni Dünya* adlı bir gazete çıkarmaya başlar. Ancak Mustafa Kemal Paşa bundan rahatsız olduğu için bu oluşumlar ortadan kaldırılır.

Ulema sınıfı ise İslam demokrasisi inşa etme niyetindedir. Mustafa Kemal Paşa bu nedenle hem İslam tarihiyle hem de Sovyetlerle ilgilenir. Onun arzusuyla Komünist Partisi kurulur. Başkanlığı Dr. Adnan'a teklif edilir ancak o Batı idealine bağlı olduğu için bunu kabul etmez.

Bakü'deki Komünist Partisi'nin başında Mustafa Suphi vardır. Ankara'daki parti faaliyetlerinde ise Hakkı Behiç öne çıkar. Kendilerine Bolşevik diyen birkaç kişi Moskova'dan Ankara'ya gelip gider. Bu

kişilerden Ukraynalı Verloff, Halide Edib'in dikkatini çeker. Halide Edib'i her görmeye geldiğinde yanında bir tercüman da getiren bu adam konuşurken Halide Edib onun söylediklerinden ziyade ona dikkat kesilir. Onun, insanlığı bu yeni sistemin kurtaracağına inanmasını safdillik olarak yorumlar. Bir gün ona Bolşeviklerin işlediği cinayetlerden bahsedince Verloff inkâr etmez ancak başka bir yorumda da bulunmaz. Bir zaman sonra Halide Edib onun fırına atılarak yakıldığını öğrenir. Fakat Verloff resmi bir temsilci değildir. İlk resmi temsilci Upmal'dır. Sade ve temiz görünüşlü olan bu adam da Halide Edib'i tercümanıyla ziyaret eder. Halide Edib gelen kimselerin kendi dillerinden başka bir dil konuşmamalarını ve eğitimsiz olmalarını yadırgar ancak hepsinin inandıkları doğrulara ne kadar bağlı olduklarını görmek onu etkiler. Gelen kişilerden biri onu Madam Tirkova'nın *La Jeune Turquie* adlı kitabından tanıdığını söyler. Bu kadın 1910'da İstanbul'a gelen Rus muhacirlerinden biridir ve kitabında Halide Edib'e yer vermiştir.

Güç Oyunları

Herkes Mustafa Kemal Paşa'ya güvenmekle birlikte onun anayasaya aykırı hareket etmesini de engellemek ister. Ankara'nın ileri gelenlerini temsil eden milletvekilleri mecliste İkinci Grup adında bir muhalefet oluşturur. Onların haricinde Bağımsızlar grubu da vardır. Mustafa Kemal Paşa ise meclisteki gücünü koruyabilmek için kendisini başından beri destekleyen kimseleri feda etmeye başlar. Cami Bey İçişleri Bakanı olarak Mustafa Kemal Paşa'yı her zaman desteklemesine rağmen Meclis, İçişleri Bakanlığını şiddetle eleştirdiğinde Mustafa Kemal Paşa Cami Bey'i desteklemez, Cami Bey de istifa eder. Cami Bey olayından sonra Hamdullah Suphi ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir tartışma çıkar ve Mustafa Kemal Paşa Hamdullah Suphi'yi yalancılıkla itham eder. Hamdullah Suphi sözünü geri almasını ister, o da geri alır ancak ona karşı takındığı tavrı değiştirmez.

İtaatkârlık

Bir akşam sohbet ederken Mustafa Kemal Paşa söylediklerinin daha iyi anlaşılması için Halide Edib'i yanındaki sandalyeye çağırır. Halide Edib dediği yere oturur. Mustafa Kemal Paşa kimseden fikir veya eleştiri duymak istemediğini sadece emirlerine itaat edilmesini beklediğini söyler. Halide Edib kendisinden de mi bunu beklediğini sorunca Paşa öyle olduğunu belirtir. Halide Edib, milli amaca hizmet ettiği süre boyunca ona itaat edeceği karşılığını verir. Bu sefer Mustafa Kemal Paşa daima itaat etmesini beklediğini söyler. Halide Edib bunun bir tehdit olup olmadığını sorar. Paşa onu hiçbir zaman tehdit etmeyeceği cevabını verir.

At ve Köpek

Cami Bey'le Hamdullah Suphi Halide Edib'e ata binmeyi öğretir. O da bu süreçte atıyla civardaki köyleri dolaşır. Binbaşı Salih Bey'in güzel atını çok beğendiği için onu alır. Teğmen Abdurrahman da bulduğu bir köpek yavrusunu ona getirir. Halide Edib bu yavruyu sahiplenip ona Cin adını verir.

Baba ve Kardeş

1920'nin Haziran ayı sonlarında Marmara Bölgesi'ndeki birçok yer işgal edilir. Halide Edib'in babası ve kardeşi Nilüfer işgalci güçlerin ilerlediği Eskişehir'de boş bir okula sığınır. Halide Edib ve Dr. Adnan Eskişehir'e giderek onları trenle Antalya'ya gönderir.

Köydeki Kadınlar

Halide Edib ata binmeyi öğrendiği sırada gördüğü küçük köy evlerinden birine Dr. Adnan'la birlikte yerleşir ve köylüler hastalarını Dr. Adnan'a muayene ettirmeye başlar. Böylece Halide Edib köydeki kadınları daha yakından tanır. İçlerinden birinin hikâyesi ilgisini çeker. Genç bir dul kadın, Erzurum'dan gelmiştir ve oradaki çiftlikte çalışan Hasan adında bir gençle evlenmek üzeredir. Bir yıl önce aynı kadın yüzünden biri vurulmuş, o yıl da iki kişi Hasan'ı öldürmeye kalkmıştır. Kadın, Hasan'la evlendikten bir hafta sonra bir başka düğün daha olur ve Halide Edib de ısrarlara dayanamayarak bu düğüne gider. Kadınlar Hasan'ın eşinin odasında toplanmıştır. Normalde erkekler için dans eden bir kadın Halide Edib için dans etmesi için oraya gönderilir. Kadın içeri girince Halide Edib ona oda soğuk olduğu için ateşin önünde biraz ısınmasını tavsiye eder. Kadın nefretle karşılık verip oraya dans etmek için geldiğini söyleyince Halide Edib gitmek ister. Kadın sinirle çıkar gider. Halide Edib, bu kadının insanlardan umudunu kesmiş biri olduğunu o yüzden bu fikrini değiştirecek herhangi bir yeniliğe tahammül edemediğini düşünür.

Düğünden iki hafta sonra köyden bir kadını kendi ahırında görünce ne aradığını sorar. Kadın Hasan'ı aradığını, Hasan'ın eşini kıskançlık yüzünden öldüresiye dövüp evi terk ettiğini ancak eşinin durmadan onu sayıkladığını söyler. Kadınlar, Hasan'la evlenmeden önce arkasından bolca dedikodu yaptıkları kadını artık destekliyordur.

Yeni Köpekler

Cin hastalanınca daha fazla acı çekmemesi için vurulur. Onun ölümünden sonra Çerkes Edhem, Halide Edib'e bir köpek gönderir. Halide Edib ona Yoldaş adını verir. Yoldaş'ın gelişinden on gün sonra Hakkı Behiç de ona bir köpek gönderir. Ona da Sevda adını koyar. Bu iki köpek birbirini o kadar sever ki Sevda çalındıktan sonra Yoldaş altı ay yas tutar.

Deli Mehmed

Bir gün Dr. Adnan'ın muayene ettiği güzel bir kadın Halide Edib'in dikkatini çeker. Hastaları sırayla içeri alan Emine Hanım'a onun kim olduğunu sorunca bütün aile hikâyesini öğrenir. Deli Mehmed adında bir adam yirmi yıl önce kendinden yirmi yaş büyük bir kadınla, yedi yıl önce de on dört yaşındaki Halime'yle evlenmiştir. Bir yıl önce üçüncü kadınla evlenince evde sorunlar çıkmış ve adamın evlendiği ilk kadın öldükten sonra Halime evde hizmetçi muamelesi görmeye başlamıştır.

Daha sonra Halide Edib, köydeki çocuklardan onu Halime'nin evine götürmelerini istediğinde bir kulübeye varır. Çocuğunu onun başında ağlarken bulur, çocuğun elini yüzünü yıkar ve saçlarını tarar. Oradan ayrılınca yaşlı bir kadına Deli Mehmed'le diğer eşinin nerde olduğunu sorar ve Halime'nin diğer kadın tarafından pis ve hırsız olduğu için evden kovulduğunu, o yüzden babasının kulübesinde kaldığını öğrenir.

Halime iyileştikten sonra bu sefer pis ve hırsız olduğu için köyde istenmez. Deli Mehmed Halide Edib'den diğer eşini Halime'nin eve geri dönmesi için ikna etmesini ister ancak Halide Edib aile işlerine karışmak istemediği için bunu yapmaz.

Askeri Koşullar

Düzensiz orduların birçoğu oluşmakta olan yeni orduya katılır ancak bir kısmı Çerkes Edhem'e bağlı kalır. Ayda on beş ve otuz lira arası maaş aldıkları için ordudaki askerlerin bir kısmı da onlara dahil olur. Çerkes Edhem Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olduğunu söyleyerek Albay İsmet'in emirlerini tanımaz. Bunun üstüne Çerkes Edhem'le uzlaşmak için başında Albay Kâzım Köprülü'nün bulunduğu bir delege gönderilir.

Bu sırada İstanbul Hükümeti Ankara ile anlaşmak için adım atar ve Tefik Paşa kabinesinden İçişleri Bakanı İzzet Paşa ile Deniz Kuvvetleri Komutanı Salih Paşa Ankara'ya gelir. Fakat bir uzlaşma sağlanamaz çünkü padişaha boyun eğilmesini ve İtilâf ordularıyla konuşulmasını talep ederler.

Ertesi gün İzzet Paşa Halide Edib'i evinde ziyaret eder. Ona İstanbul'dan getirdiği bisküvi, çikolata, kolonya gibi şeyler hediye eder. Halide Edib onun sesine acıma duygusunun karıştığını hissedince ona kendisine acımamasını, bu hayatı kendisinin seçtiğini söyler. Herkes İzzet Paşa'nın Ankara'yı desteklemesini istese de böyle bir şey olmaz.

Bir süre sonra Çerkes Edhem Büyük Millet Meclisi'ne bir ultimatom gönderir ve ülkenin artık savaştan yorulduğunu, barışa ihtiyaç duyulduğunu ifade eder. Ordu, Çerkes Edhem'in birliklerine karşı harekete geçer. Fakat bu sırada Yunan orduları da Bursa'ya yönelir. Albay Refet, Çerkes Edhem'in ordusunu geri çekilmeye mecbur eder. Bunun bir sebebi Çerkes Edhem'in Yunanlara silah verdiğini görenlerin karşı tarafa geçmesidir. Yunan ordusuna ilk ciddi karşılığı Albay İsmet'in başında bulunduğu ordu verir. O ve Albay Refet bundan sonra paşa olurlar.

Cephede

Halide Edib, Yoldaş ve Fatış'le birlikte cepheye giderek askerlere Kızılay'ın gönderdiği hediyeleri götürür. Orada Madam Tadia adında Çek bir kadın tarafından işletilen bir otelde kalırlar. Madam Tadia'nın yemek odasında üç masa vardır. İçeri girdiklerinde masalardan birinde Binbaşı Tefik'le Binbaşı Şemseddin ve Salih Bey'in oturduğunu görürler. Diğerine otururlar. Onlar oturunca içeri Kafkasyalı bir grup girer. Onlardan sonra da biriyle beraber Bekir Sami Bey gelir. Bekir Sami Bey, Türk-Rus dostluğu için Moskova'ya gönderilenlerden biridir. Binbaşı Tefik, Halide Edib'in kulağına

eğilerek Bekir Sami Bey'in yanındaki kişilerin kimler olduğunu fısıldar. Biri Menşevik Gürcü elçisidir, diğerleri Gürcistan elçiliğinin kâtipleri, biri de Gürcistan prensidir.

Biraz sonra Binbaşı Tefik silahını Halide Edib'e göstermek isteyince Halide Edib kurşunları boşaltarak silahı ışığa doğru tutar. O anda Menşevik elçiyle göz göze gelirler. Elçi hemen Bekir Sami Bey'e dönerek onun Bolşevik olup olmadığını sorar. Birden herkes kaşlarını çatar, Bekir Sami Bey de onlara Rusça açıklama yapar.

Ertesi gün Kızılay'ın hastanesini ziyaret eder. Akşam da Bekir Sami Bey onu ziyarete gelir. Bekir Sami Bey'e Rusya'yla ilgili fikirlerini sorunca Bekir Sami Bey tamamen hayal kırıklığına uğradığını, Rusya'nın küçük bir zümre tarafından idare edildiğini ve artık Türklerin yüzlerini Batı'ya dönmeleri gerektiğini belirtir.

Londra Konferansı

Ankara'ya döndüğünde Dr. Adnan Londra'da toplanacak bir konferansa Ankara'nın da davet edildiğini haber verir. Ankara Bekir Sami Bey liderliğinde İstanbul da Tefik Paşa liderliğinde Londra'ya birer delege gönderir. İzmir için özerklik, Türk-Yunan savaşında da tarafsızlık teklif edilir. Ancak bunun bir aldatmaca olduğu kısa sürede ortaya çıkar çünkü delege geri dönerken Yunanlar yeniden saldırır. İsmet Paşa'nın komutasındaki ordu onları ikinci defa bozguna uğratar.

İstanbulu ve Ankaralı Kadınlar

Savaş devam ederken köylerdeki insanlar yardıma ihtiyaç duyar ama bunu karşılamak için yalnızca Kızılay vardır ve bu yeterli değildir. Kadınlar daha önceden var olan Kızılay'ın kadın kolunu yeniden kurmak, başına da Halide Edib'i geçirmek ister ancak o bunu kabul etmez. Bir aza olarak çalışmayı tercih eder. Bu süreçte Ankara'daki İstanbulu ve Ankaralı kadınlar arasındaki farkı da görmüş olur. İstanbulu kadınlar genellikle iyi eğitim almış ve girişken memur veya vekil eşleriyle Ankaralı kadınlar düşük eğitimli ve çekingendir.

Bir sabah İstanbulu bir kadın erkenden Halide Edib'in evine gelerek Ankaralı kadınların toplantıyı terk ettiğini, birlikte çalışmak istemediklerini iletir. Olayın içyüzü şöyledir; bir kongre düzenlemeyi ve Ankara'daki kadınları bu kongreye davet etmeyi düşünürler. Ancak İstanbulu kadınlar bu daveti gazete ilanıyla yapmayı uygun görürken Ankaralı kadınlar kadınların okuma yazma bilmediğini söyleyerek bekçi yoluyla yapılacak davetin daha uygun olduğunu belirtir. Bunun üstüne, İstanbulu kadınlardan biri gazete okuyamayacak durumdaki kadınları aralarında görmek istemediğini söyleyince Ankaralı kadınlar toplantıyı terk eder. Halide Edib Ankaralı kadınların teklifini daha mantıklı bulur. Kadınlarla bir araya gelerek vatanseverliğin birlikte çalışmayı gerektirdiğine onları ikna eder ve altısı İstanbulu altısı Ankaralı olmak üzere 12 kişilik bir yürütme komitesi kurulur.

Fikriye Hanım

Halide Edib kurulun başkanı olarak hayırsever kadınlardan mektupla para ister ve Ankara'da bu amaçla bir toplantı düzenlenir. O akşam Halide Edib'e onu bir kadının görmek istediği haber verilir. Gelen kişi daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın yanında gördüğü, onun kaldığı evi idare eden, Paşa'nın uzaktan akrabası Fikriye Hanım'dır. Toplantı için yapabileceği bir şey olup olmadığını sormak için gelmiştir. Halide Edib onunla biraz sohbet eder. Onun ses tonundan ve gözlerindeki anlamdan çok etkilenir. Onun, Mustafa Kemal Paşa'nın dehasına ve konumuna bakmadan kendisini seven annesi dışındaki tek kişi olduğunu düşünür. Ancak Mustafa Kemal Paşa'yı evliliğe ikna edecek kadar zeki bir kadın olmadığı yorumunu yapar.

Toplantı

Halide Edib toplantı sırasında mümkün olduğunca sade ve anlaşılır bir dille ülkede olan biteni anlatır. Konuşmanın sonunda bir kadın yanına gelerek ne dediğini anladığını düşündüğünü, kendisinin bir çamaşırcı olduğunu, oğlunun Çanakkale'de öldüğünü ama kızının öğretmen okulunda okuduğunu ve ilerde onun gibi güzel konuşabilen biri olacağını söyleyerek ona bir lira uzatır. Günün sonunda katılan tüm kadınlardan toplamda bin lira toplanır.

Ateşten Gömlek

Yakup Kadri Ankara'ya geldiğinde Halide Edib ve Dr. Adnan'ın misafiri olur. Halide Edib ona odasında ne yazdığını sorunca *Ateşten Gömlek* adında bir Anadolu romanı yazmakta olduğu cevabını verir. Halide Edib de kendi zihninde bir Anadolu romanı tasarladığı için biraz da alay ederek ona romanını onunkinden daha önce bitireceğini söyler.

Köylülere Karşı

Bir sabah Fatih odasına gelerek Deli Mehmed'in orduya katıldığını, üçüncü eşinin kayınvalidesinin kolunu kıldığını köylülerin de onu öldürmek için ayaklandığını haber verir. Halide Edib onun heyecanının arkasındaki asıl sebebi öğrenmek isteyince Fatih'in kadını ahıra sakladığını anlar. Üstünde sabahlığı olmasına rağmen başına bir örtü geçirip balkona çıkar. Köy çocukları ellerinde birer sopayla onun ne diyeceğini bekler. Halide Edib önce ne istediklerini sorar sonra da kocası köyde olmayan bir kadını öldürmenin ne büyük utanç olduğunu söyleyerek onları kovar. Onlar gittikten sonra Fatih kadını eve getirir, kadın Halime'nin köylüleri ona karşı kıskırttığını söyleyip onun yanında çalışmak istediğini söyler. Fakat Halide Edib bunun mümkün olmadığını belirtip onun köyden kaçmasına yardım eder.

Yeni Romanın İlhamı ve Bir Haber

Halide Edib Kızılay Hastanesine yardım için Eskişehir'e gider. Orada hemşireleri seyrederken birinden çok etkilenir ve Başhekim Dr. Şemseddin'e o hemşireyi yazdığı romanın kahramanı yapacağını, adının da Ayşe olacağını söyler. Başhekim erkek kahramanın kim olacağını sorar, Halide Edib ona henüz karar vermemiştir. Madam Tadia'nın oteline geçince hemen yazmaya koyulur.

Bir gün hastanede doktorun odasına çay içmek için gittiğinde gözüne İstanbul'dan gelen gazetelerden birini ilişir. Üstünde "Bir Âlimin Ölümü" yazıyordur. Okuyunca ölen kişinin ilk eşi Salih Zeki Bey olduğunu anlar. İçinden Amerika'ya gönderildiğini bildiği çocuklarına gidip "Ben daha yaşıyorum" demek gelir...

Yarbay Nâzım

Hastanedeki hastaların sayısı artmış ve ümitsizlik herkese sirayet etmişken Yarbay Nâzım'ın öldüğü haberi gelir. Yusuf Akçura ile Ruşen Eşref, Halide Edib'in kaldığı otele gelerek İsmet Paşa'nın çok üzgün olduğunu, onu ziyaret etmesinin uygun olacağını söylerler. Bunun üstüne Halide Edib onu karargâhında ziyaret eder. Orada onu Binbaşı Tefrik karşılar ve durumun çok kötü olduğunu söyleyerek Nâzım'ın nasıl öldüğünü anlatır. Nâzım siperlerde erlerle birlikte çatışırken ölmüştür. Halide Edib daha sonra İsmet Paşa'nın yanına gider. Paşa geri çekilme emri verdiği için çok üzgündür. Onunla akşam yemeği yedikten sonra geri döner.

Ertesi gün askeri hastanenin doktoru ona Nâzım'e veda etmek isteyip istemediğini sorarak küçük bir bölmeye doğru yürür. Halide Edib onu takip eder. İçeri önce doktor girer, Halide Edib kapıda bekler. Doktor çıkınca o girer, biraz tereddüt ettikten sonra naaşın üstündeki bayrağı kaldırır. Nâzım üniforması içinde yatıyordur. Önce göğsünün üstünde duran ellerine bakar, onların artık tetik çeken eller olmadığını düşünür ve onlardaki bu huzur onu rahatlatır. Sonra elini onun elinin üstüne koyarak ona veda eder ve bayrağı tekrar örter.

Çekilme

Sokağa çıktığında askerler, eşyalarla dolu öküz arabalarını çeken kadınlar, korku dolu gözlerle bakan çocuklar görür. Eskişehir'den çekilme emri verilmiştir. Otele gidince Mustafa Kemal Paşa'nın vagonunda onun için yer ayırdığını öğrenir. Madam Tadia da binanın arka tarafına bomba atıldığını haber verir. Halide Edib böylece yenilginin acısını derinden hissetmeye başlar. Hastaneye hava saldırısından dolayı yaralananlar getirilir, bazıları çocuktur. Kimildayabilenler trene götürülürken kimildayacak durumda olmayanlar Musevi bir doktora bırakılır. Dr. Murat yapılacak bir şey kalmadığını söyleyip yemek yemeleri gerektiğini bildirince onunla birlikte hastane bahçesine kurulan sofraya gider. Ay ışığı bahçedeki çadırdaki yatan ölümlerin ayaklarına düşerken kimse yemek yemek istemez. Hastaneye geri döndüğünde bir adamın hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak Ankara'daki köyüne gitmek istediğini görür. Bir sedyede yatan çocuğun babasını aradığını öğrenince başhemşireye babası bulunana kadar ona sahip çıkmasını söyler. Sonunda trene bindiğinde Anadolu'da bir perdenin daha kapandığını hisseder.

Orduya Katılma

Ankara'ya döndüğünde Fevzi Paşa dışında herkesi karamsar bir hâlde bulur. Döndükten iki gün sonraki akşam karargâhta eve dönmek için Dr. Adnan'ı ararken onun bir odada Mustafa Kemal Paşa'yla konuşma seslerini duyar. Paşanın yüzü endişe içindedir. İçeri girip onları selamlayınca Mustafa Kemal Paşa ona Eskişehir'den gelecek haberleri beklemesini söyler. Sabaha kadar Paşa'nın yaveri durmadan haber getirir Paşa da her seferinde öfkelenir. Nihayet sabah olduğunda İsmet Paşa'nın savaşı kaybettiğini söyleyip bir fincan kahve içmeyi teklif eder. Dr. Adnan odadan çıkıp geri gelir. Ancak yüzünde sevinçli bir ifade vardır. Paşa ona nereye gittiğini sorunca Dr. Adnan, Fevzi Paşa'yla konuştuğunu, onun çok iyimser olduğunu söyler. Paşa, Fevzi Paşa'yla epeyce alay eder ama yine de memnun görünür.

İki korkunç hafta geçer. Köylüler her fırsatta Halide Edib'e durumun nereye varacağını sorar. Yusuf Akçura birkaç günlük izinle yanlarına gelip cephe karargâhında yeterli okur-yazar olmadığını söyleyince Halide Edib uykusuz geceler geçirmeye başlar. 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi tarafından üç aylığına başkumandan seçilir. Paşa askeri bir kabine kurar. Ancak attan düşüp yaralanınca tekrar Ankara'ya getirilir. Yarası hafif olduğu için yirmi dört saat sonra yine cepheye hareket eder.

Köylüler durmadan Halide Edib'e Ankara'yı ne zaman terk etmek gerektiğini sorarlar, o da bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini söyler. Fakat yüz binlik kişilik Yunan ordusu Ankara'ya doğru ilerlemektedir. Türk ordusuysa yirmi beş bin kişiliktir. Bu artık son şanslarıdır. Halide Edib, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf yazarak gönüllü olmak istediğini iletir. Paşa da onu batı cephesine tayin eder.

Sakarya'da

Kömür olmadığı için trenler artık sadece askeri amaçlarla kullanılır ve odunlar binbir zahmetle istasyonlara taşınır. Trenlerin hepsi üçüncü sınıftır, oturulacak yerler tahtadır, her yer tahtakurularıyla doludur, pencereler de kırıktır. Halide Edib Mallı'da indiğinde genç bir yüzbaşı onu karargâha götürür. Karargâhta İsmet Paşa ona artık onun ordusunda bir asker olduğunu belirtir ve başkumandanı ziyaret edip etmediğini sorar. Etmediğini öğrenince ziyaret ettikten sonra onu görevine tayin edeceğini söyler.

Mustafa Kemal Paşa Halide Edib'i görünce kaburga kemikleri hâlâ acıdığı için oturduğu yerden güçlükle kalkar. Halide Edib onun elini öper. Paşa onu yanındaki Albay Arif'le tanıştırır. Halide Edib, Albay Arif'in nazik görünüşüne rağmen onun ordaki varlığından rahatsız olduğunu hisseder. Mustafa Kemal Paşa o oturunca durumu masadaki harita üstünde gösterir. Halide Edib haritaya bakarken Yunan ordusunun kocaman bir canavar gibi Ankara'ya yaklaştığını hayal eder. Paşa'ya eğer Ankara'ya girerlerse ne olacağını sorunca Paşa "*Bon voyage messieurs* derim, arkalarından vurarak onları Anadolu'nun boşluğunda mahvederim" diye karşılık verir.

Geri döndüğünde İsmet Paşa onu Binbaşı Kemal'in emrinde çalışmak üzere Birinci Şubeye tayin eder. Binbaşı Kemal vücudunda dokuz yarası olan, birçok savaşa girip çıkmış ancak militarizm aleyhtarı biridir. Halide Edib'e günlük olarak insan, mühimmat ve silah raporu tutma görevi verir. Bu raporları her akşam Binbaşı Kemal veya Halide Edib Mustafa Kemal Paşa'ya sunar. Bir akşam Mustafa Kemal Paşa bir rakamda hata fark edince Halide Edib bu rakamın Binbaşı Kemal tarafından kendisine verildiğini söyler, Binbaşı Kemal de hatasını kabul eder. Halide Edib Paşa'nın detaylara bu denli hâkim olmasından çok etkilenir.

Yemeklerden sonra çeşitli konular hakkında sohbet ederler. Mustafa Kemal Paşa yenilirlerse Sivas'a çekileceklerini dile getirir. Albay Arif de daima bu ülkede insan hayatının bir önemi olmadığından, her zaman ölüme gönderecek birilerinin bulunmasından şikayet eder. Halide Edib, Albay Arif'in insani yanını hizmetçisi Ayşe ve yavruyken bulup büyüttüğü boz ayısından bahsederken hisseder. Bu ayıyla o kadar iyi anlaşır ki her fırsatta güreşirler. Halide Edib birkaç ay sonra bu ayıyı gördüğünde korkutucu bulur ama ona armut ikram etmekten de geri durmaz.

Savaş başladıktan kısa bir süre sonra önemli bir nokta olan Çal Tepesi düşer. Mustafa Kemal Paşa geri çekilme emri verip vermeme arasında kararsızken bir gece saat ikide Fevzi Paşa'dan bir telefon gelir ve Yunan ordusunun geri çekilmek üzere olduğunu öğrenirler. Halide Edib'in daha sonra konuşma fırsatını bulduğu Yunan esirlerden biri her tepeye hücum ettiklerinde onlara tepenin arkasında Ankara olduğunu söylediklerini ama Ankara'yı bir türlü göremediklerini anlatır.

Karargâh savaşın gerçekleştiği yere taşınır. Yeni karargâhta Albay Asım, Halide Edib'i onbaşı yapar. Binbaşı Muharrem'le birlikte topçu birliklerinin olduğu yere giderler. Bir an yüzükoyun yürüme emri

verilir ve o şekilde sipere ilerlerler. Sonunda Duatepe alınır, Halide Edib burada tek bir Türk askerinin dikildiğini görür.

Yunanlılar Sakarya'nın doğusunu terk eder. Mustafa Kemal Paşa bir çocuk gibi memnundur. Bir gün öğle yemeği yerken elini Albay Arif'e uzatıp falına bakmasını ister. Albay Arif de parmaklarının arasından ışık sızdığını, içindekileri hiç saklamadığını söyler. Paşa gülererek bunu söylemek için eline bakmaya gerek olmadığını dile getirir.

Bir akşam Yusuf Akçura'yla Dr. Murat Halide Edib'i ziyaret eder. Dr. Murat, Karadağ'ın tepesine çıktıklarını, orada üç yaralı Türk askeri gördüklerini, bir Yunan doktorun onların yaralarını sardığını ve ekmekle su bıraktığını anlatır. Ancak onu bundan daha çok etkileyen manzara bir Türk ve bir Yunan askerinin birbirine sarılmış hâlde öldüğünü görmesidir.

Polatlı'ya yerleşince Yunanların Sakarya köylerinde yaptıkları kötülükleri öğrenirler. Halide Edib bu konu hakkında tuttuğu raporu İsmet Paşa'ya sununca, İsmet Paşa ona Yunanların o bölgede yaptığı tüm kötülükleri abartmadan ve yalan katmadan inceleyip raporlama görevi verir.

Halide Edib, Yakup Kadri, Yusuf Akçura, bir teğmen ve bir de fotoğrafçıyla birlikte inceleme yapmak için köyleri dolaşırken Yunanların hayvanları öldürdüğünü, insanları da diri diri yaktıklarını öğrenirler. Halide Edib kadınlara yapılanları duyunca kadınların isimlerini rapora geçirmemeyi teklif eder. Bu teklifi kabul edilir.

Yusuf Akçura İle

Halide Edib rapor için incelemelere sabah onda başlayıp öğleden sonra dörtte bitireceklerini söyleyince Yusuf Akçura belirli saatler arasında çalışmayı hiç sevmediği için karşı çıkar. Hem savaş heyecanının olmadığı zamanlarda canı sıkılır hem de yeni evli olduğu için hemen Ankara'ya dönmek ister. Ancak Yakup Kadri onun aksine çok sakindir. Birlikte kaldıkları odada olup bitenleri Halide Edib'e gülererek anlatır. Yusuf Akçura sabah uyanınca Halide Edib'e sövüp sayarak "O kadın büyücü" diyor, bunu inanarak söylediği için Yakup Kadri de ona kahkahalarla gülüyordu. Yusuf Akçura sonunda dayanamayıp gider. Yakup Kadri de sağlığı bozulduğu için ayrılır.

Tatar Köyü

Halide Edib bir hafta kadar bir Tatar köyünde kalır. Yunanlar bu köylüleri Rus saydığı için hiçbir şey yapmamıştır. Köy çok temizdir. Kadınlar yorgun değildir, çocuklar okur-yazardır. Okulda öğretmenleri vardır. Diğer köylülerden daha iyi bir durumdadırlar.

Ülkenin nüfus sorunu bulunduğu için Halide Edib bir gün İsmet Paşa'ya Kırım'dan göçmen getirtmeyi teklif eder. İsmet Paşa, bahçesinde su taşıyan elmacıkkemikleri çıkık Moğol yüzlü yaşlı bir kadına bakarak "Türk ırkının simasını değiştirirler. Onlara benzemek istemem" der.

Tahsin, Oğul Tahsin

Kızılay Halide Edib'in telgrafına karşılık bölgenin öncelikli ihtiyaçlarını tespit için bir temsilci gönderir. Amerika'nın Yakın Doğu'ya Yardım Teşekkülü temsilcileri Miss Allen ile Miss Billing sunulan raporlara şüpheli yaklaştıkları için çağırılmıştır. Bir gece misafirler arabayla Binbaşı Tahsin'le Halide Edib de atla geceyi geçirecekleri yere giderken karşılarına bir kadın çıkar. Kadın "Tahsin, oğul Tahsin" diye bağırınca Binbaşı Tahsin atını durdurur. Kadın ona üniformayı nereden bulduğunu, bıyıklarının nasıl çıktığını sorar. Oğlu Yunan askerleri tarafından öldürüldüğü için aklını yitirmiştir. Binbaşı Tahsin onun oğlu olmadığını söyleyince kadın yine onun adını sayıklayarak oğlunu aramaya devam eder.

Çerkes Mehmed Efendi

Halide Edib raporlarını İsmet Paşa'ya sunarken Paşa ona gece Bolvadin'e gideceğini, geceyi de Aziziye'de geçireceğini, isterse ona katılabileceğini söyler. Yarım saat sonra Paşa'nın otomobiliyle hareket ederler. Vardıkları yerde İzzeddin Paşa onlara ziyafet verir. İzzeddin Paşa onlara Aziziye'nin eski kaymakamı diye birini tanıtır, tanıtılan kişinin adı Nuri'dir. Halide Edib kendisine çok yakın davranan bu adamın kim olduğunu bir türlü hatırlayamaz. İsmet Paşa karargâhta yatacağını söyleyip Nuri Bey'in evinde kendisi için hazırlanan yeri Halide Edib'e bırakınca Nuri Bey ona kendini hatırlatmaya çalışır. Sonunda Halide Edib onun çocukken evlerinde çalışan Çerkes Mehmed Efendi olduğunu anlar. Onunla konuşurken kemeriyle tabancısını yanına almayı unutarak onun evine gider.

Bir Adam

Halide Edib gece bir ses duyarak uyanır, pencereye koşar ve bir adam görünce onun gece orada kalacağını bilmeyen birinin İsmet Paşa'ya suikast düzenlemeye geldiğini düşünür. Sonrasında eve dayanmış bir merdiven bulurlar. Biraz araştırınca da yabancı bir adamın civardaki insanlara onlar hakkında sorular sorduğunu öğrenirler. Olayı duyan İsmet Paşa Halide Edib'e korkup korkmadığını sorunca Halide Edib bıçaklanmak istemediğini söyler. İsmet Paşa bu sefer tabancası yanında olsaydı adamı vurup vurmayacağını sorar. Bunu daha önce hiç düşünmemiş olan Halide Edib katil olma ihtimalini düşünerek tabancasını unuttuğu için sevinir.

Fatma Çavuş

Basılacak raporların sayısı artınca yirmi gün izinle Ankara'ya dönmek ister. Binbaşı Tevfik Nallıhan'daki ailesini ziyaret edeceği için Beylikköprü'ye kadar onunla gider. Yoldayken Binbaşı Tevfik ona Beylikköprü'deki kumandanın çok sert olduğunu ve birçok askerin onun yanından kaçtığını anlatır. Halide Edib, Beylikköprü'de kumandanın çadırına girince kumandan ona başka bir kadın asker tanıtır. Kadın asker uzun boylu, kıvrık saçlı ve güçlü bir kadın olan Fatma Çavuş'tur. Kumandan o sabah iki gazetecinin Fatma Çavuş'un tüfekte fotoğrafını çektiğini söyleyerek ondan bu konuda yazı yazmasını ister. O çadırdan dışarı çıkınca Fatma Çavuş bir sandalyeye oturup başını iki eli arasına alarak tüfekten çok korktuğunu, kumandanın her gelen geçene kendisini gösterdiğini, o konuşurken dizlerinin titrediğini, kaçak askerleri çok kötü dövdüklerini, orada askerlere yardım etmek için bulunduğunu anlatır.

Askerler ve Öküzler

Kumandan çadıra geri döndükten sonra içeri genç bir asker doktor girer ve hastaları nakletme konusundaki emri gerçekleştiremeyeceklerini bildirir. Kumandan öfkelenince doktor, göğüslerinden hasta olan askerleri eksi on yedi derecede nakletmenin tehlikeli olacağını söyler. Doktor biraz daha direnince kumandan emrini tekrarlayıp onu kovar. Doktor gittikten sonra da Halide Edib'e dönerek yüzlerce öküzün açlıktan ve yorgunluktan öldüğünü, öküzlerin ancak Beylikköprü civarındaki kırlarda otlabildiğini, tek isteğinin öküzleri gece çalıştırıp gündüz otlatmak olduğunu anlatır. Halide Edib ise öküzlerin insandan daha kıymetli olmasına sinirlenir ancak bir şey söylemez.

Kumandanın Oğlu

Halide Edib'in çadırına kumandanın küçük oğlu girerek onun tabancasına el uzatır. Halide Edib onu azarlayınca annesiyle ablasının silahlardan korktuğunu söyler sonra da izin isteyerek bir sandalyeye oturur. Askerlere istediğini yaptığını, annesiyle ablasına da tıpkı babası gibi emirler verdiğini söyler. Halide Edib ona sessiz olmasını emreder ancak çocuk ayak seslerini duyunca korkudan fırlayıp gider.

Kumandanın Gösterisi

Biraz sonra çadırın dışından bazı sesler gelir. Kumandan kaçak askerlere yüksek sesle bağırarak hakaret edip yanındaki askere onlara vurması için emirler verir. "Anavatanlarınızı düşmanın çiğnemesine müsaade ettiniz. Kadınlarınızın ırzına geçtiler. Bu memleket senin kadar namussuz görmemiştir. Vur!" Halide Edib bu dayak gösterisinin neden onun çadırının dibinde yapıldığını sorgulayıp kumandanın ona gücünü göstermek istediğine kanaat getirir.

Şebben

Halide Edib Antalya Sağlık Müdürü Hasan Ferit'ten babasının felç geçirdiğini bildiren bir telgraf aldıktan sonra Isparta'ya hastane kurmaya giden Kızılay heyetiyle birlikte yola çıkar. Uzun bir yolculuğun ardından kaldığı bir köy evinde üç kadınla tanışır. İçlerinden biri geniş kalçalı ve geniş omuzlu Şebben'dir. O ateşin karşısına uzanınca Şebben ona bütün köyün dedikodularını anlatır. Biraz sonra da odayı köyün tüm kadınları doldurur. İçlerinden biri savaşın ne zaman biteceğini sorunca odayı matem havası kaplar. Şebben'in eşi Kara Hüseyin iki yıldır orduda olduğu için onu çok özlediğini söyler. Halide Edib daha sonra Şebben'in hikâyesini İsmet Paşa'ya anlattığında Paşa, Kara Hüseyin için izin kağıdını bizzat kendisi yazar ve Halide Edib'e de *Şebben'in Kara Hüseyin'i* adlı hikâyesini yazmayı tavsiye eder. Hikâye çıktıktan sonra da "Orduda kumanda ettiğim yüz bin askerin her birinin evinde bir Şebben olduğunu bilmiyordum. Bu kadınlar bana eşeklerinin üstünde birer bohça gibi görünürlerdi" der.

Hacı Murad

Kızılay'ın kurduğu hastanenin açılış konuşmasını Halide Edib yapar. Sonrasında nihayet babasını Antalya'da görür. O iyileşmeye başlayınca Hasan Ferit ve ölmüş bir Kızılay doktorunun eşi olan Rana Hanım Ankara'ya gitmek için Halide Edib'lerle birlikte yola çıkar. Kırkgöz Hanı'nda kaldıkları sırada eşkıyalarla ilgili korkunç hikâyeler dinlerler. Özellikle Hacı Murad denilen eşkıyanın insanları kızgın zeytinyağıyla diri diri yaktığını duyarlar.

Yolda Hacı Murad'ın sıklıkla tuttuğu yamacı geçince rahatlarlar. Ancak birden karşlarına sekiz kişi çıkar. Reislerinin üstünde bir asker paltosu vardır. Daha sonra bunu bir soygun esnasında edindiğini öğrenirler. Korktuklarını belli etmeden onlara baktıktan sonra eşkıyaların hepsi arkalarını dönüp giderler.

Beylikköprü'deki Kumandanın Kızı

Bir sabah Akşehir'deki karargâhtayken Yüzbaşı Cemil'in Binbaşı Tahsin'le konuştuğunu görür. Yanlarına gidince Yüzbaşı Cemil, Halide Edib'e Beylikköprü'deki kumandanın kızıyla evlendiğini söyleyip nasıl tanıştıklarını anlatır. Kumandanın komşusu olduğu sırada kumandanın kızı ona pencereden işaret yapar, o da mektup yazıp onunla gizlice buluşmasını ister. Genç kız açıkça ailesinden kaçmak için onunla evlenmek istediğini söyler. Yüzbaşı da kabul eder ve onunla evlenir. Onunla evlendiği günden beri odası tertemizdir. Kız fotoğrafçılık öğrenir ve Akşehir'de fotoğraf çekirmek isteyen tüm kadınların fotoğraflarını çeken bir kadın fotoğrafçısı olur. Halide Edib kumandanı ve onun küçük oğlunu hatırlayınca kızı hak verir.

Aşk

Bir aylık izinle Ankara'ya gittiğinde bir er yanına gelerek bir kadının onunla görüşmek istediğini belirtir. Kadın imamın kız kardeşi tarafından gönderildiğini söyler. İmamın kız kardeşi, Sadeddin Çavuş'a aşiktir ve onunla evlenmek istemektedir ancak kumandan, Sadeddin Çavuş'un evlenmesine izin vermez. O yüzden ondan aracılık yapmasını istemektedirler. Kadın bunu anlattıktan sonra kendisinin de Onbaşı Mustafa'yla evlenmek istediğini söyler. Halide Edib onbaşının evli olup olmadığını sorar. Kadın önce bunu umursamadığını sonra da bekar olduğunu, Seyyid Ağa'nın onu dördüncü olarak almak istediğini ama kendisinin asla evli bir adamla evlenmeyeceğini belirtir. O sırada içeri doktor girince kadın gider.

Malta'dan Dönerler

İngilizlerin Malta'ya sürdüğü kimseler geri gelirler. Gelenler arasında Ziya Gökalp de vardır. Halide Edib sık sık görüşerek onu dinler. Ziya Gökalp her fırsatta Türklerin yüzünü Batı'ya dönmesi gerektiğini savunur.

Cepheye Dönüş

Halide Edib *Ateşten Gömlek* adlı eserini tamamlayıp tekrar cepheye döner. Akşehir civarındaki okulları gezerek onları inceler. Sıtmaya yakalanır ve atlatır. Bir gün İsmet Paşa Ankara'dan misafir geleceğini, isterse karşılamaya gelebileceğini söyleyince birlikte istasyona giderler. Hava soğuk olduğu için Halide Edib'in üstünde İsmet Paşa'nın pelerini vardır. Dr. Adnan trenden inince Halide Edib ona doğru koşar ve onu tanıyıp tanımadığını sorar. Dr. Adnan da "Uzaktan üçümüz de bu bıyiksız genç zabitin kim olduğunu düşünüyorduk" der.

Yetimhâne

Halide Edib bir süre izin alarak Ankara'ya gider. Ancak Amerikalılar ve Türkler Kayseri'de bir yetimhâne açacağı için inceleme için oradan Kayseri'ye geçer. Orada çalışırken Mustafa Kemal Paşa onun orduya dönmesini emreden bir telgraf gönderir. Halide Edib Konya üzerinden cepheye hareket eder.

Albay Kâmil

Afyonkarahisar yakınlarında Halide Edib'e araç temin eden Albay Kâmil'in topallayarak yürümesi Halide Edib'in dikkatini çeker. Neden topalladığını sorunca Albay Kâmil Konya'da milli mücadele

karşıtlarının eline düştüğünü, birinci gün dayak attıklarını, ikinci gün ayak tırnaklarını söktüklerini, üçüncü gün de elbiselerini çıkarıp kollarından bir ata bağladıklarını anlatır.

Afyon'da

Afyon'da karargâha gittiğinde Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi Paşa'yı bir harita üstünde çalışırken bulur. Mustafa Kemal Paşa'ya "İzmir'i aldıktan sonra artık biraz dinlenirsiniz paşam. Çok yorulduunuz" deyince Mustafa Kemal Paşa "Dinlenmek mi? Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz" diye karşılık verir. Yemeğe oturduklarında da mücadele bittikten sonra başka bir heyecanlı iş bulmaları gerektiğini söyler.

Dumlupınar

Halide Edib Dr. Murat'la birlikte Afyon'dan Dumlupınar'a gider. Mustafa Kemal Paşa'yı Nureddin Paşa'nın evinde bulur. Mustafa Kemal Paşa ona kadınların bir Yunan erkeğini nasıl linç ettiğini anlattıktan sonra Nureddin Paşa'ya dönerek Halide Edib'i Kızılcadere'ye götürmesini söyler. Halide Edib orada terk edilmiş tüfekler, ölü insanlar ve hayvanlar görür. Dönüşte yakılmış bir köyde Yunan esirleri görürler. Başka bir köyde de ikiz kardeşinin cesedini arayan bir yüzbaşıyla cesedi bulup gömerler.

Uşak

Uşak'a gider ve orada üç gün kalırlar. General Tricopis ile General Dionis Türklere teslim olur. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'nın üniformaları erlerinki kadar sadeyken onların üniformaları fazlasıyla gösterişlidir. Fevzi Paşa'yla İsmet Paşa ellerini uzatmaz fakat Mustafa Kemal Paşa General Tricopis'in elini yakalayıp uzun bir süre tutar. General ona "Sizin bu kadar genç olduğunuzu bilmiyordum" der. Bundan sonra oturup konuşmaya başlarlar. Haberleşmeleri Türkler tarafından kesildiği için Yunan ordusunun farklı kısımları birbiriyle iletişime geçememiştir. Ayrıca ordudaki Venizelistlerle Konstantinistler de birbirine girmiştir. Toplantı bitince Mustafa Kemal Paşa ona onlar için ne yapabileceğini sorar. General Tricopis İstanbul'daki eşinin durumundan haberdar edilmesini ister. Mustafa Kemal Paşa yine generalin elini uzunca bir süre sıkarak "Harp bir talih oyunudur general. Bazen en mahiri de yenilir. Siz vazifenizi yaptınız. Mesuliyet talihten geliyor. Müteessir olmayınız" der. General Tricopis ise intihar edecek cesareti gösteremediğini ima ederek kendini kınar.

Akşehir, Salihli ve Nif

Karargâhı Akşehir'de sağlam kalan birkaç binanın bulunduğu yere taşırlar. Her yerden insan eti kokusu gelirken Halide Edib insanların nasıl canavarlaştığını düşünür ve içinden intihar etmek geçer. Nâzım'ın ölüsünü hatırlayınca bu fikirden vazgeçer. Bunları düşünürken karşısına genç bir asker dikilip terfi listesini hazırladığını, onun çavuş olduğunu söyler. Bu haberle çok ilgilenmez. Ona ayrılan odaya girdiğinde hiçbir şey yemeden köpeği Yoldaş'la birlikte yatağa uzanır. Ancak sabaha kadar uyuyamaz.

Ertesi gün at üstünde Salihli'ye doğru ilerlerken karşılarına bir otomobil çıkar. Otomobildeki kişi Kemaleddin Sami Paşa'dır ve Halide Edib'e onu Salihli'ye götürmeyi teklif eder. Biraz sonra Salihli meydanına vardıklarında Paşa yerdeki tüfekleri ve cephaneyi toplatır. O sırada ağaçların arasından kurşunlar yağmaya başlar. Paşa ateş kes emri verince bu ateşin havadan geçen iki Yunan uçağına karşı açıldığını öğrenirler.

Yine hemen her yerin yakılıp yıkıldığını görürler. 8000 binadan yalnız birkaç yüzü kalmıştır. Halid Edib geceyi geçireceği odaya yerleşince etrafına doluşan kadınlar onu gündelik hayatın gerçekliğine geri getirir. Kadınlardan biri orduya katılan oğlundan haber alamadığını söyleyip araştırmasını rica eder. Bir kadın da kaçmaya çalıştıkları sırada sekiz yaşındaki küçük kızının beyaz mendili kaldırdığı sırada Yunan askerleri tarafından tam kalbinden vurulduğunu anlatır.

Sabah olduğunda karargâhta paşalar İzmir'e girmek için yapılacak hazırlıkları konuşurken yabancı konsolosların şehri Türk ordusuna teslim edeceği haberi gelince Mustafa Kemal Paşa "Kimin şehrini kime veriyorlar!" diyerek yumruğunu masaya vurur. Sonrasında geceyi karargâhta geçirmekten vazgeçip Nif'e gitmeye karar verirler. Halide Edib yiyecek bir şey bulamadıkları için kasabada olduğu söylenen Kemaleddin Sami Paşa'ya ekmek için bir not gönderir. Notu alan Paşa, otomobiliyle gelip karargâhı hareket ettiği için ancak bir somun ekmekle iki sardalya kutusu ve biraz da peynir getirir. Otomobille Manisa'ya gitmeyi teklif eder ancak Halide Edib atla gideceğini söyler. Bazıları yola ertesi sabah çıkmayı planlarken Binbaşı Tahsin, Yüzbaşı Cemil ve Halide Edib akşamdan atlarıyla yola

koyulurlar. Sabah dörtte Nif'e vardıklarında Halide Edib kendini yorgunluktan dolayı evlerden birinin önündeki merdivenlere bırakır. Yanına biri gelip Mustafa Kemal Paşa'nın berberini yattığı odadan çıkarıp yerine onu yatabileceğini söyler. Halide Edib odaya girer ve çizmeleriyle ve mahmuzlarıyla uyuyakalır. Sabah kahvaltı ederken Mustafa Kemal Paşa "Bugün İzmir'e gireceğiz" deyince Halide Edib "Bir zafer alayında gitmek istemem" diye karşılık verir, Paşa da "Geleceksiniz hanımefendi" der. Öğle vakti zeytin dallarıyla süslenmiş beş otomobille İzmir'e hareket ederler.

İzmir'de

Mustafa Kemal Paşa ile Nureddin Paşa askeri konuları tartışırken masanın üstünde bir kılıç duruyordur. Farklı birlikler İzmir'e aynı zamanda girdikleri için şehre ilk girene verilmek üzere doğu illerinden gönderilmiş olan bu kılıcı alabilecek birçok kişi vardır. Ancak İzmir rıhtımına varan ilk süvari kumandanı Yüzbaşı Şerafeddin buna hak kazanır. Başı ve tek kolu sargı içindeki bu ufak tefek adam macerasını anlatır. O geldiğinde rıhtım bomboştur. Gördükleri ilk kişi bir Fransız amiraldir. Amiral ona Hıristiyanlara iyi muamele etmelerini tavsiye etmeye başlayınca o da amirale rıhtımın onun için güvenli olmadığını söyler. Bundan hemen sonra birdenbire bir pencereden bomba atılır ve tüfek sesleri gelmeye başlar. Amirali ordan kaçtırmaya çalışırken yaralanır. Sargıların sebebi budur.

Bundan sonra Karşıyaka'ya geçip oradaki iki evi karargâh olarak seçerler. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa Lâtife adlı genç bir kadınla tanıştığı için çok mutludur. Halide Edib'e bu genç kadının ondan hocam diye bahsettiğini söyleyip kulağına boynundaki küçük bir madalyonda kendi resmini sakladığını fısıldar. Halide Edib, o günlerde sadece Lâtife Hanım'ın değil, birçok genç kadının Paşa'nın resmini taşıdığını belirtir.

12 Eylül sabahında karargâhtan biri Halide Edib'i uyandırarak tercüme edilmesi gereken bir belge olduğunu haber verir. İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın Türklerin İngilizlerle savaş hâlinde olduğunu söylemesinden dolayı bunu yazılı olarak teyit etmesini talep etmektedirler. Karargâha gittiğinde Mustafa Kemal Paşa ona Yunan askerlerinin İngilizler tarafından sevk edilmeselerdi İzmir'e çıkamayacaklarını, Yakın Doğu'da onların eli olmadan hiçbir hareketin olamayacağını ifade eder.

Bu sırada Ermeni mahallelerinde yangın başlar. İsmet Paşa Yunanların şehri yakmak için her şeyi yaptığını, itfaiye borularının kasten parçalandığını söyler. Şehri terk etmeden önce Aya Tria ve Foti kiliseleriyle bazı evlerin altına yerleştirdikleri dinamitler patlayınca yangın daha da büyür.

Yangından dolayı karargâhı Bornova'ya taşırlar. Mustafa Kemal Paşa da yangına uzak olduğu için Lâtife Hanım'ın evinde kalır. Halide Edib gazetecilere savaş alanını göstermek ve son raporunu tutmak için İsmet Paşa'dan destek ister.

Lâtife Hanım 18 Eylül'de İsmet Paşa'yı, Halide Edib'i ve gazetecileri evinde ağırlar. O gece Mustafa Kemal Paşa ilk defa Halide Edib'in yanında rakı içer ve ilk defa kimseyle alay etmez ve kimsenin aleyhinde konuşmaz.

Başçavuşluk

Bir akşam Fevzi Paşa'yla yemek yerken Paşa, Halide Edib'e onu başçavuş yaptığını söyler. Halide Edib teşekkür eder ancak kendisinin sevdiği rütbenin onbaşılık olduğunu belirtir.

İzmir'den Bursa'ya

Halide Edib İzmir'den ayrılmadan önce koluna yapışan genç bir yüzbaşı ona Sultanahmet'teki konuşmasını dinledikten sonra orduya katıldığını söyleyerek orada "Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz" dediğini hatırlatır ve Rumları koruması için Mustafa Kemal Paşa'yla konuşmasını ister.

Manisa'da konuştuğu bir kadın da ona ordu İzmir'e girince evine geri döndüğünü, evinin yanmamış olduğunu ama bahçesinde biri hamile iki ölü kadın bulduğunu fakat Rumların linç edilmesine tahammül edemediğini söyler.

Alaşehir'de genç bir kadın öğretmen de Türk kızlarının Rumlar tarafından tecavüze uğradığını ama iki Yunan askerinin onlara ateş açtığını ve kendisinin de tecavülden böyle kurtulduğunu anlatır.

Uşak'a iki saat kala bir köyde durduklarında da köyün imamı ona geçmiş yazmanın bir anlamı olmadığını ve İsmet Paşa'nın yardımını beklediklerini söyleyerek "Geriye değil, ileriye bakıyoruz, Geçmiş unutmak istiyoruz. Yaşayacağız" der.

İmam onlara on iki yaşında bir oğlan çocuğunu rehber olarak gönderir. Çocuk Halide Edib'le sohbet ederken ona hayatını anlatır. Yedi yaşında yetim kalan bu çocuğun mirası bir çift öküz, bir kulübe, bir büyükanne ve abladan ibarettir. Üç sene çalışıp iki manda satın almıştır ancak onları da Yunanlar elinden almıştır. Halide Edib şimdi ne yapmak istediğini sorduğunda üç sene çalışıp bir çift manda alacağını söyleyince Halide Edib'in Anadolu'daki hayatın geleceğine dair umudu artar.

Bursa'ya yaklaştıklarında ihtiyar köylülerle karşılaşır. Onlar da bir yıldır savaş yüzünden evlere kapandıkları için artık dolaşmak istediklerini söylerler. Bursa'da da insanlar artık evde kalmaktan sıkıldıkları için gece yarılarında kadar evlerinin önünde otururlar.

Fikriye Hanım'ı Son Kez Görüş

Halide Edib Bursa'dan ayrılırken lokomotifte bir bozukluk olur ve dışarı çıkarlar. Beklerken önlerinden geçen bir otomobil durur. İçinden Mustafa Kemal Paşa çıkar ve onu Kâzım Karabekir Paşa'yla tanıştır. Sonra da Fikriye Hanım'ı sanatoryuma götürdüğünü söyler. Halide Edib otomobilin içindeki Fikriye Hanım'la vedalaşır. Fikriye Hanım Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarıyla gittiğini, önce birkaç gün İstanbul'da kalacağını, Paris'te kendisine elbise yaptırdıktan sonra da sanatoryuma yerleşeceğini söyleyince Halide Edib, Paris modeli elbiselerle tekrar göze girmeye çalıştığını düşünüp ona acır.

Daha sonra onun Mustafa Kemal Paşa'yla Lâtfeye Hanım'ın evlendiğini Münih'teki sanatoryumda kalırken öğrendiğini ve çok ağladığını, oradan iyileşmeden ayrıldığını, bu evliliğin ardından eskiden onunla ilgilenen kadınların da ona sırt döndüğünü duyar. 1923'te de Mustafa Kemal Paşa'nın uzaktan akrabası olan Fikriye Hanım adında bir kadının onunla görüşmek isteyip bunu başaramayınca kendisini Paşa'nın evinin yakınlarında öldürdüğünü duyar.

Dr. Adnan

Dr. Adnan savaş sırasında Büyük Millet Meclisinin ikinci başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa adına hareket ettiği görevinden artık çok yorulduğu için ayrılır.

Kâzım Karabekir Paşa ve Çocuklar

Halide Edib Ankara'dayken sokakta asker kıyafeti giymiş ama asker gibi mekanik yürümeyen çocuklar görür. Bu çocuklardan Dr. Adnan'a bahsettiğinde ondan Kâzım Karabekir Paşa'nın Erzurum ve Erzincan bölgelerinde anne-babası ölen iki bin kadar çocuğu evlat edindiğini öğrenir. Paşa çocuklara asker terbiyesi vermez. Rus bir kadınla birlikte onlara müzik eğitimi verir. Onların meslek sahibi olması için uğraşır. Hata yaptıklarında ceza vermek yerine onlarla konuşur. Sağlık bilgisini onlara o kadar sıkı bir şekilde öğretir ki çocuklar hayatta kalan akrabalarını ziyarete gittiklerinde öğrendiklerini onlara da anlatır. Halide Edib'in sohbet ettiği bu çocuklardan biri ona köylülere mikropların cin, peri gibi bir şey olduğunu ve bunlardan korunmanın tek çaresinin temizlik olduğunu söylediğini anlatır.

İstanbul'a Karşı Ankara

29 Eylül 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra Lozan Konferansı'na İstanbul ve Ankara hükümetleri davet edilir. Bunun üzerine Dr. Adnan'ın başkanlık ettiği bir celsede Meclis, saltanatla halifeliği birbirinden ayırır ve saltanatı kaldırır.

O akşam Dr. Adnan Halide Edib'i arayarak durumu haber verir ve Çankaya'da kutlama yapacaklarını, gece geç geleceğini bildirir. Sabaha karşı dörtte eve geldiğinde onu uyandırıp Mustafa Kemal Paşa'ya etrafında Ali Fuad Paşa'yla Rauf Bey'i kötülleyen dalkavuklar bulunduğunu, onlarla hükümet kurulamayacağını söylediğini, Paşa'nın da o adamların dediklerine kulak asmadığını söylediğini aktarır. Halide Edib onun ne kadar mutlu olduğunu görünce sevincini paylaşır.

İstanbul'a Dönüş

Dr. Adnan'a İstanbul'da bulunan yabancılara karşı Ankara'nın temsilciliğini yapması teklif edilince sonunda İstanbul'a geri dönerler. Halide Edib şehre girerken iki yıl önce oradan nasıl ayrıldıklarını

düşünür. Ablası Mahmure'nin evine gidince oraya son kez gittiği günü, pencerelerdeki battaniyeleri ve idama mahkûm edilmesini hatırlar. O günlerin artık geride kaldığını bilerek ablasına sarılır.

Temalar

Kaos ve düzen Halide Edib'in anıları 1918 ile 1922 yılları arasındaki Milli Mücadele dönemini gündelik gerçekliğiyle birlikte aktarır. Hem yabancı güçlerin işgali hem de iç savaş bir kaos ortamı yaratır ancak insanlar bu kaos ortamında yerleşik düzeni bir şekilde gündelik hayatlarında sürdürmeye devam ederler. Halide Edib ve beraberindekilerin Milli Mücadele için Anadolu'ya giderken karşılaştıkları Çerkes düğünü bu durumun ilk habercisidir. Yerleştikleri köylerde Halide Edib'in içine çekildiği karmaşık insan ilişkileri kaostan birlikte var olan düzenin göstergeleridir. Hasan'la evlenen kadın, Deli Mehmed'in üç karısı arasındaki çatışma, Sadeddin Çavuş'a aşık olan imamın kızı ve Onbaşı Mustafa'yla evlenmek isteyen kadın savaşın gündelik hayatın bazı kısımlarını tahrip edemediğini gösterir. Halide Edib ve arkadaşlarının herhangi bir saldırı anında nasıl karşılık vereceklerini konuştukları karargâhlarda hayvan beslemekten geri durmamaları da benzer bir gerçekliğe işaret eder, nitekim Doktor Refik'in kedileri, Halide Edib'in köpekleri, Albay Arif'in ayısı vardır. İnsanlar ülkenin kaotik durumunda insanları ve hayvanları sevmeye, aşık olmaya, evlenmeye, birbiriyle çatışmaya ve rekabet etmeye devam ederler.

Yurtseverlik Halide Edib Milli Mücadele'ye İzmir'in işgaliyle katılır. Bu uğurda çocuklarını bırakıp her türlü zorluğu göze alarak Anadolu'ya hareket eder. Mücadele boyunca halkın birçok defa savaştan şikayet ettiğini işitir ve bir bölgenin işgal edilmesinin diğer bölgeleri neden ilgilendirdiği sorusuyla karşılaşır. Hareketin başından sonuna dek bu bölgecilik fikrini desteklemez ve ülkenin bütününe savunulması için elinden geleni yapar.

Eleştirelilik Halide Edib Milli Mücadele sırasında aklının ve vicdanının kabul etmediği şeylere karşı çıkmaktan geri durmaz. Gerektiğinde önder kabul ettiği Mustafa Kemal Paşa'ya itiraz eder ve onda gördüğü çelişkilerin üstünü örtmez. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa Çerkes Edhem'in gönderdiği idam listesini onaylamak istediğinde Ankara'nın verdiği sözde durup daha önceden affettiği kimseleri ölüme göndermemesi gerektiğini savunur. Yine Mustafa Kemal Paşa herkesten daima itaat beklediğini ifade ettiğinde Halide Edib ona ancak milli davaya sadık kaldığı sürece itaat edeceğini bildirir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın hedefe ulaşmak için birbiriyle zıt idealleri kovaladığını da ifade eder. Ancak onun sahip olduğu tüm özelliklerin onun başarısına katkı sağladığını da yadsımaz.

Ulusal Onur Halide Edib'i Milli Mücadele saflarına iten şey İzmir'in işgali olsa da onu bundan daha çok sarsan şey İngiliz devlet adamlarının Doğu ve "sopa siyaseti" hakkında verdikleri demektir. Bunu Mustafa Kemal Paşa'yla paylaştığında Paşa'nın adeta Doğu'nun bir temsilcisi olarak buna itiraz ederken söylediklerinden de bir o kadar etkilenir. O gün insanlar arasındaki tüm haksızlıklar unutulsa da üstünlük iddiasının asla unutulmayacağına inanır.

Güçlenme Tüm tehlikelere rağmen Milli Mücadele Halide Edib için güçlendirici bir deneyimdir. Bu süreçte meydanlarda konuşma yaparak halkı harekete geçirebilen topluma mâl olmuş bir kişiye dönüşür. Öyle ki kadınların seçme ve seçilme hakkı olmamasına rağmen seçimlerde kendisine oy verilir.

Bibliyografya

Adıvar, Halide Edib. *Türk'ün Ateşle İmtihanı: İstiklâl Savaşı Hatıraları*. İstanbul: Can, 2020 [1962].